

XVI.G.S. ZEMNIEKU TIESISKAIS STĀVOKLIS
DĀVIDA HĪLCHENA VIDZEMES ZEMES TIESĪBU PROJEKTĀ.

Stud.hist. I.Alksne.

Matr. 1216.

1 9 3 2.

XVI.G.S. ZEMNIEKU TIESISKAIS STĀVOKLIS

DĀVIDA HILCHENA VIDZEMES ZEMES TIESĪBU PROJEKTĀ.

Dāvids Hilchens dzimis ap 1560. gadu Rīgā, kur viņa tēvs bija gildes aldermanis. Uz tēva vēlēšanos viņš studē tieslietu zinības, apmeklē vairākas universitātes Vācijā (Tībingā, Heidelbergā un Ingolstatē). Pabeidzis studijas, viņš dodas uz Poliju, kur iestājas Polijas lielkanclera un virspavēlnieka J.Zamoiska dienestā. Tādā kārtā viņš nāk sakaros ar poļu augstākām aprindām un iegūst sev uz visu mūžu labvēli lielkanclera Zamoiska personā. Hilchena plašās zināšanas jurisprudences laukā un labā humānistiskā izglītība ātri vien pašķir viņam ceļu. 1585.g. mēs viņu sastopam Rīgas pilsētas dienestā kā virssekretāru, un četrus gadus vēlāk viņš ir jau pilsētas sindihs.

Tie ir uztraukumu pilni gadi, kad sakarā ar poļu valdības prasību ierādīt Jēkaba baznīcu un Marijas Madāļas klosteri katoļu dievkalpojumiem un ievest jauno gregoriāņu kalendāru un ar jezuītu ierāšanos Rīgā 1584.g. beigās uzliesmo tā sauc. kalendāra nemieri. Reliģijas motīviem pievienojas vēl citi, politiski motīvi - cīņa starp aristokrātisko rāti un demokrātiskāko gildes pilsonību. Cīņas laikā notiek partejiski procesi, pretinieku izraidīšana no pilsētas un pat nāves sodi. Pie Polijas ķēniņa sūta delegācijas ar sūdzībām. Panākumus gūst drīz viena, drīz otra puse. Demokrātiskā virziena vadonis, advokāts Mārtiņš Gīze, mēģina nodibināt sakarus ar Zviedrijas valdību. Poļu valdība spiesta nosūtīt uz Rīgu karaspēku un ceļ Spilves pļavās apcietinājumu, lai tādā kārtā piespiestu rīdzi-

niekus izbeigt reiz šos nemierus un padoties valdības prasībām.

Sarunās starp politiskām partijām un it sevišķi ar poļu valdību lielu dalību ņem Dāvids Hilchens. Lai gan viņa simpatijas ir noteikti aristokratiskas, viņš izturas ļoti uzmanīgi un veikli un prot ieturēt samierinošu politiku. Beidzot poļu valdība nosūta uz Rīgu komisārus, Lietavas lielkancleru Leonu Sapiehu un kastelānu Bonāru Severinu, ar uzdevumu izbeigt nemierus, izmeklēt apstākļus un sodīt vainīgos. Galvenos demokrātiskās partijas vadoņus, Mārtiņu Gīzi un Brinkenu, sodī ar galvas nociršanu uz tirgus laukuma; citi saņem mazākus sodus. 1589.g. 26. augustā noslēdz izlīgšanas kontraktu starp rāti un pilsoņiem, kas norobežo rātes un gilžu savstarpējos pienākumus un augstāko varu piešķir rātei. Šī tā sauc. Severina līguma galvenais sacerētājs ir Dāvids Hilchens. Komisāri piespiež tautu noklausīties līguma nolasīšanā; rātes locekļi, gildes aldermaņi un vecākie zvērē tam mūžīgu uzticību. Pēc līguma nolasīšanas notur divas runas latīņu valodā: no komisijas puses runā ķēniņa sekretārs Andrejs Volānus un no pilsetas puses atbild D.Hilchens.

D.Hilchenam pieder nenoliedzami nopelni pilsētas dzīves veidošanā, it sevišķi kulturālā laukā. Viņš uzlabo noteikumus par aizbildņu pienākumiem (iznāk 1591.g.), reformē konsistoriju, daudz rūpējas par skolas atjaunošanu, aicina uz Rīgu labākus mācības spēkus,

1) Benj.Bergmann "Die Kalenderunruhen in Riga in den Jahren 1585. bis 1590." Leipzig, 1806.

2) Ibidem.

Starp citu Severina līgumā lasām šādu interesantu punktu: Wann auch der Stadt Notdurft erfordert, so soll Rat mit Bewilligung des Ausschusses Gelde auff die Landes Pauren zu nehmen, und unterpfändlich dieselben zu versetzen mächtig sein.

atbalsta un pamudina uz mācīšanos skolas jaunatni; Rīgas rātes pilnvarots, ataicina pirmo grāmatu iespiedēju Rīgā, Nikolaju Mollīnu, un 1588.g. pā daļai ar Hīlchena līdzekļiem Rīgā iekārto pirmo tipogrāfiju un grāmatu pārdotavu. Hīlchens gādā arī par pilsētas bibliotēkas paplašināšanu. Kāds Vidzemes muižnieks, Johann's Overlack's 1596.g. savā testamentā novēl 300 Rīgas mārkas grāmatu iegādāšanai pilsētas bibliotēkai; D.Hilchens nevien paraksta šo testamentu, kurā viņš minēts kā testamenta izpildītājs, bet, liekas, bija arī pamudinājis Overlaku šādu testamentu sastādīt. Pilsēta atzīst viņa nopelnus. Dionisijs Fabricijs savā ¹⁾chronikā saka, ka rīdznieki sākumā uzskatījuši Hilchenu par pusdievu.

Tomēr darbība pilsētā neapmierina Hilchenu. Arvien vairāk viņš tiecas uz muižniecības pusi. Jāpatur vērā, ka viduslaiku beigās izveidojusies pilsonība jauno laiku sākumā pārdzīvo lielu krīzi; viņa zaudē savu vadošo lomu valsts rūpniecībā un tirdzniecībā, arī kultūras dzīvē; pilsētas daudz cieš no iekšējiem nemieriem, no sadursmēm starp pilsētas aristokratiskiem un demokrātiskiem elementiem. Turpretī pirmā vietā visās Eiropas valstīs izvirzās muižniecība: tai pieder galvenā loma valsts politiskā un saimnieciskā dzīvē, no viņas vidus nāk valsts ierēdņi un viņa cīnās ar valdniekiem, lai nostiprinātu savas vecās un iegūtu arvien jaunas privilēģijas. Viņa ir pirmā un noteicošā kārta valstī, kas aizēno pārējās. Viņa jau pārkārto-

1) Dionysii Fabricii Livonicae Historiae compendiosa series. Pars quarta, (Scriptores rerum livonicarum, II.B. II.Abt. Riga und Leipzig, 1848.).

jusi sev zemnieku darbu un tādā kārtā lielā mērā noteic valsts saimniecisko dzīvi. Muižniecība dominē arī kulturālā laukā.

Pilnīgi saprotams, ka godkārīgo, spējīgo un izglītoto Hilchenu, kam piemita arī lielas organizātoras dāvanas, un kas bija tik labi ieredzēts poļu valdības aprindās, viņa muižniecība, viņas politiskie mērķi un pretenzijas, tituli un prasības. Viņš panāk, ka 1591.g. Sigismunds III. ieceļ viņu muižnieku kārtā (pie kam viņam piešķir Zamoiska gerboņa insignijas).

Arvien biežāk Varšavas seimā Hilchens sāk aizstāvēt muižniecības intereses. 1597.g. Vidzemes kārtas sūta viņu kā trešo delegātu kopā ar Reinholdu Brakeli un Otto Dönhofu uz Varšavu, lai sūdzētos par nodarītām netaisnībām un privilēģiju neievērošanu. Muižniecība ir nemierā, ka augstākos amatos ieceļ vienīgi poļus un leišus, bet vidzemniekus viņu pašu zemē uzskata par svešiniekiem. Sūdzības runu (*Livoniae supplicantis Oratio*), ko liek priekšā ķēniņam 1597.g. 7. martā, sacerē Hilchens. Vidzemes muižniecība bija sevišķi neapmierināta ar 1589.g. izdoto *Ordinatio Livoniae I*.

Šoreiz Vidzemes delegāti sastop dzirdīgākas ausis. Poļu valdība nāk pretī viņu prasībām un nākošā seimā 1598.g. 13.aprīlī izdod jaunu, labvēlīgāku konstitūciju (*Ordinatio Livoniae II*.) un noziņo uz Vidzemi lielu komisiju ar Ļvovas virsbīskapu Selikovski un Lietavas kancleru Leonu Sapiehu priekšgalā. Starp locekļiem minēts kā ķēniņa sekretārs un Cēsu zemes tiesas notārs Dāvids Hilchens, ko šai amatā ieceļ pats ķēniņš. ¹⁾ Ķēniņš dod līdz komisāriem plašu instrukciju, kur

1) Dogiel, *Codex diplomaticus regni Poloniae etc.* V. Vilnae 1759. No.214., pg.349-350.

pa daļai atkārtoti 1598.g. Ordinatio Livoniae noteikumi. Instrukcijā starp citu atzīmēts, ka komisijas darbība nav attiecināma uz pilsētām, sevišķi lielajām, kurām ķēniņš Stefans Batorijs piešķīris un tagadējais ķēniņš apstiprinājis sevišķus noteikumus. Ķēniņš arī nevēlas, lai komisāri sagādātu pilsētām kādas grūtības, vai aizkartu to jurisdikciju.

Komisija ierodas Vidzemē 1598.g. beigās un vispirms uzsāk muižu revīziju, apbraukājot visus trīs apriņķus (palatinatae). Saskaņā ar instrukciju komisāriem bija jā rūpējas par to, lai no visiem trim apriņķiem visu triju nāciju muižniecība sūtītu noderīgus delegātus, kas uzsāktu likumu grāmatas sakopošanas darbu. Uz komisijas aicinājumu Rīgā sanāk muižniecības deputāti. Tomēr ķēniņa komisāri nolemj, ka lietderīgāki uzdot šo darbu Cēsu notāram Dāvidam Hilchenam vienam pašam, un ar šādu priekšlikumu nosūta pie deputātiem divus komisārus. Komisijas dienas grāmatā ar 1599.g. 8.marta datumu atzīmēts sekojošais: "Quod ad Jus conscribendum attinet, etsi certi homines deputati essent, placuit tamen, ut uni Dno. Hilchen, Notario Venden- si, hoc negotium committatur, cujus unius dexteritate hanc rem confici posse Domini Commissarii sperant. Ne tamen et reliqui Deputati se exclusos causari possint, placuit ad Deputatos mittere Dmn.Holt- schuer, Succamerarium Dorpatensem et Dmn. J.Wilczeck, Secret. Reg., qui eos admonerent, ut hoc totum negotium in D.Dav.Hilchen rejicerent; quandoquidem si omnes scibere ac Jus condere deberent, sine ullo fructu alius alium impediret et chaos potius quoddam, quam juris ordinem inducerent. Postquam autem ab uno praescriptum fuerit, reliquis

1)
deinde deputatis ad examinandum et corrigendum proponetur". Hilchens
nobeidz savu darbu jau tā paša gada augusta sākumā un nodod to pār-
baudīšanai komisāriem. Komisāri uzaicina arī Rīgas rāti sūtīt savus
pārstāvjus, lai kopā ar muižniecības delegātiem izskatītu iesniegto
projektu. Savā rakstā "Versuch einer Geschichte der liefländischen
Ritter- und Landrechte" Švarcs izsakās, ka aiz šāda komisāru aici-
nājuma slēpās nodoms piespiest pilsētu pieņemt komisijas lēmumu.
Liekas, pilsēta neuzticējās komisāriem, kādēļ arī atsacījās ierasties
apspriedē, un pieprasīja tai nosūtīt pārbaudīšanai visu to, kas ze-
mes tiesību projektā aizkaņ pilsētu vai pilsētas privilēģijas. Rātes
atbilde, kas sarakstīta diezgan asā formā, sadusmo komisārus. Komi-
sijas sekretārs Hilchens brīdina rāti būt uzmanīgākam. Tādā kārtā
rāte un komisija apmainās nelaipniem, apvainojošiem rakstiem. Še slēp-
jas viens no iemesliem naidam, kas drīz pēc tam izceļas starp abiem
rakstu sacerētājiem - Rīgas sindiku Godemani un komisijas sekretāru
Dāvidu Hilchenu. Muižniecības deputāti kopā ar ķēniņa komisāriem
pārbauda Hilchena zemes tiesību projektu, bet, liekas, nav daudz to
grozījuši un labojuši. 1600. g. seimā Varšavā to iesniedz galīgai
pārbaudīšanai un apstiprināšanai Polijas ķēniņam un kārtām.

Naidis starp Godemani, ko savā laikā Hilchens bija ieteicis rā-
tei kā savu vietnieku, kamēr viņš pats bija nodarbināts komisijā, iz-
vērsās arvien plašāks. Nonāk tik tālu, ka, abiem ienaidniekiem sa-

1) Citāte ņemta no Švarca raksta: Versuch einer Geschichte der liefländischen Ritter- und Landrechte pg. 179 - 180 (A.v. Hupel, Neue Nordische Miscellaneen, St. V - VI. Riga 1794.).

2) Ibidem, pg. 181.

tiekoties kādā Rīgas priekšpilsētas ielā, viņu starpā izceļas vārdu maiņa, pie kam straujais Hilchens iesit Godemanim ar pātagu. Rāte izveidojas Hilchenam naidīgi noskaņota partija ar Godemani un birģermeistaru Nikolaju Eki priekšgalā.

Pēc komisijas aizceļošanas, janvārī, 1600. gadā, kad Hilchenu Vidzemes muižniecība bija izvēlējusi kopā ar Otto Dönhofu par savu delegātu 1600.g.seimā, un kad tas pašlaik bija aizņemts ar sagatavošanos ceļam, Eks uzaicina rāti uz ārkārtēju sapulci un pavēl ierasties arī Hilchenam. Godemanis apvairo viņu pilsētas nodevībā. Hilchenu arestē, patur rātes namā un neizlaiž pat uz Cēsu vaivada Fārensbacha pieprasījumu, kā arī noraida dažu ievērojamu personu galvojumus par Hilchenu. Tikai otrā dienā, kad rātes namā ierodas bruņotu karavīru pavadīts Fārensbachs, Hilchenu atlaiž pret galvojumu ar nosacījumu, ka sešu nedēļu laikā pēc seima slēgšanas viņam jāstājas rātes tiesas priekšā. Hilchens atstāj Rīgu, lai nekad vairs tur neatgrieztos.

Hilchens ierosina sūdzību pret Godemani ķēniņa tiesā. Sākas process, ko turpina vēl Hilchena pēcnācēji. Hilchena labvēlis lielkanclers Zamoiskis mēģina iespaidot rāti un ieteic tai izbeigt lietu miera ceļā, bet bez panākumiem. Hilchens atsakās personīgi ierasties rātes tiesā un nosūta turp savu aizstāvi, bet rāte to noraida. 1601.g. 16./26. februārī rāte pasludina pirmo spriedumu - sešu nedēļu laikā Hilchenam jālūdz Godemanim piedošana un jāatlīdzina visi izdevumi. Tā kā Hilchens, kas bija iesniedzis apellāciju ķēniņam, ^{neieradās} tad spriedumu izpildīja aizmuguriski. Bendem vajadzēja Hilchena vietā publiski lūgt piedošanu, un izdevumu atlīdzināšanai konfiscēja

Betrag zur Geschichte Livlands nach Urkunden und literarischen Sel-
tenheiten¹⁾, sarakstīts XIX.g.s. 20-os gados, novecojis un ļoti ne-
pilnīgs. Materiāls ir ārkārtīgi plašs. Hilchens vedis plašu sarak-
stīšanos ar tā laika ievērojamiem Polijas valsts ierēdņiem, dažiem
Vācijas profesoriem un c. (vēstulņu skaits sniedzas vairākos simtos);
bez tam daudz tiesas dokumentu, rātes protokolu, runu un t.t. Berg-
mana apgaismojums ir ļoti labvēlīgs Hilchenam, un varbūt tādēļ tam
nevarētu dāvēt pilnīgu uzticību.

Citādi šo lietu uztver Dionīsijs Fabricijs, poļu laikmeta ka-
toļu garīdznieks Vīlandē. Dionīsijs Fabricijs savā chronikā²⁾ stāsta,
ka Hilchens, pēc tam, kad ķēniņš bija viņu iecēlis muižnieku kārtā,
uzskatījis par sevis necienīgu kalpot pilsētai. No tā laika viņš
sācis aizstāvēt muižnieku intereses un tādēļ modinājis rīdziniekos
neuzticību. Bet tai laikā Vidzemes muižnieki domājuši vienīgi par
to, kā izspiest poļus no Vidzemes un saņemt visus amatus un muižas
savās rokās. D.Hilchens piedāvājis viņiem savus pakalpojumus un ap-
solījis piepildīt viņu cerības, ja vien tie sekošot viņa padomiem.
Vispirms Vidzemes bagātākiem muižniekiem vajagot mēģināt ar naudu
iegūt kapitānu amatus savās rokās. Tālāk viņš aizrādījis, ja muiž-
nieki došot viņam līdz uz 1598.g. Varšavā paredzēto seimu plašākus
naudas līdzekļus, tad viņš varēsot nokļūt līdz ķēniņam un no viņa
panāksot visu, ko tam lūgšot. Vidzemes muižnieki esot piekrituši
tādam Hilchena plānam un iedevuši viņam līdz 60.000 fl. Ar šiem

1) B.Bergmann, Magazin für Russlands Geschichte, 1 - II. Mitau, 1825-26.

2) D.Fabricii Livonicae Historiae. Pars IV. (Scriptores rerum liv.II. p.484-488.).

līdzekļiem Hilchens dzīvojis Varšavā spīdoši, taisījis lielas dāvanas poļu magnātiem un tādā kārtā dabūjis audienci pie ķēniņa. Viņš esot pārliecinājis ķēniņu, lai tas sūta uz Vidzemi komisārus, kam būtu jāizdara muižu un piļu revīzija. Viņš iestāstījis ķēniņam, ka kapitāni neizturoties pret to taisnīgi, jo viņi dodot pārāk maz ienākumu valsts kasei, lai gan Vidzeme pēc krievu karu izbeigšanās ir kļuvusi daudz bagātāka un varot maksāt daudz vairāk; muižnieki esot ieguvuši savas muižas netaisnīgā ceļā. Tādēļ komisāriem būtu piešķiramas plašas pilnvaras - iecelt noderīgus cilvēkus tiesnešu un citos amatos, nodibināt tribunālu, atņemt netaisnīgi iegūtos īpašumus, nodot tos ar ķēniņa piekrišanu citiem cienīgiem un nopelnu bagātiem cilvēkiem. Īstais Hilchena nodoms bijis tādā ceļā nodot visus amatus un īpašumus vācu muižniekiem un galīgi izspiest poļus no Vidzemes. Ķēniņš patiešām nosūtījis komisiju, kur piedalījies kā notārs arī ķēniņa noziņotais Hilchens. (Tā ir lielā komisija, kas darbojās Vidzemē 1589.-99.g.). Vidzemes muižniecība bagātīgi apdāvinājusi komisārus, lai iegūtu viņu labvēlību. Bet viņiem bijis jāvilas savās cerībās, jo izrādījies, ka augstākos un ienesīgākos amatus tomēr saņēmuši nevis vācieši, bet poļi. Vidzemes muižniecība sapratusi, ka Hilchena braucienam uz Varšavu un komisāru dāvanām izdotā nauda bijusi veltīgi izšķiesta, un Hilchens nav attaisnojis uz viņu liktās cerības. Tādēļ muižniecība meklējusi citu ceļu un vērsusi savu uzmanību Zīdermanlandes hercogam Kārlim, aicinot to uz sākt karu ar Poliju. Tā Hilchens zaudējis Vidzemes muižniecības labvēlību, bet arī ar rīdziniekiem viņš esot savas attiecības sabojājis. Uzskatot Hilchenu par neuzticīgu, rīdzinieki viņu arestējuši un tikai ar Fārensbacha galvojumu to atlaiduši. Bet, tā kā

Hilchens savai lietai neuzticējies, tad viņam nav atlicis nekas cits, ka bēgt no Rīgas. Viņš neesot ieradies tur arī uz rīdzinieku citāciju, un tie sodījuši viņu ar augstāko sodu. Varbūt kopā ar muižniekiem Hilchens būtu pieslējies hercogam Kārlim, bet, baidīdamies par savu ādu, bijis spiests piegriezties poļiem un bēdzis pie Zamoiska.

Tā savā chronikā stāsta Dionīsijs Fabricijs, bet Fabricijs nav tik uzticams vēsturnieks, ka varētu pieņemt pilnīgi viņa apgalvojumus. Nenoliedzamas ir Hilchena simpatijas muižniecībai. Tas redzams no viņa Vidzemes zemes tiesību projekta muižnieciskās tendences. Un tas, ka muižniecība sūta Hilchenu kā savas kārtas delegātu uz Varšavu, liecina ~~to~~, ka tā uzskatīja Hilchenu par cilvēku, kas spēj aizstāvēt viņas intereses. Jāpatur vērā vienmēr pastāvošais antagonisms starp pilsētu un laukiem, kas nekad nevarēja sa-
prasties galvenā kārtā divos jautājumos - par aizbēgušo zemnieku izdošanu ~~izdošana~~ (praescriptio biennalis) un tirdzniecības lietās. Pilsētas negribēja pielaist, ka muižnieki uzpirka un tirgojās ar zemnieku labību, aizliedzot pašiem zemniekiem braukt uz pilsētu, un ka tie mēģināja nodibināt tiešus sakarus ar ārzemju tirgotājiem. Saprotams, rīdziniekiem nevarēja patikt tik spējīga un pilsētai noderīga darbinieka, kāds bija Hilchens, arvien lielāka draudzība ar muižniekiem. Hilchena projekta saturs un tendences varēja tikai pavairot rīdziniekos modināto neuzticību pret Hilchenu. Zināma loma pieder arī personīgiem motīviem un Hilchena straujai dabai. Gadebušs un Bergmans min birģermeistara Nikolaja Ekes naidu pret Hilchenu. Breverns atstāsta no kādas vecas dienas grāmatas Hilchena

sadursmi ar kāda pilsoņa sievu 1589.g. un ar kādu Matīsu Treidenu 1591.g., kas beidzās ar Treidena nāvi.¹⁾ Galu galā viņš, kā saka Dionīsijs Fabricijs, iemanto naidu pie rīdziniekiem un zaudē muižnieku labvēlību, kas tomēr negribēja pieņemt viņu pilnīgi savā vidū. Vai tiešām Hilchens līdz ar Tīzenhauzenu un dažiem citiem muižniekiem būtu pārgājis hercoga Kārļa pusē, varētu apšaubīt. Vismaz 1601. un 1602.g. viņš kalpo Polijas karaspēkā. Viņš un viņa ģimene nonāk pat spaidīgus materiālos apstākļos, jo visi viņa īpašumi bija konfiscēti. Sava mūža pēdējos gadus viņš pavada sarūgtināts sava labvēļa lielkanclera Zamoiska muižā, viņa dienestā, arvien vēl turpinot savu procesu. 1604.g. viņš laiž klajā savu aizstāvēšanās rakstu, "Clypeus innocentiae et veritatis etc.", nosūtot to pēc tā laika paraduma atsauksmei dažiem ievērojamām zinātniekiem un universitātēm. Beidzot 1609.g. viņš panāk ķēniņa dekretu, kas atzīst rīdzinieku lēmumu par pretlikumīgu un piespiež Hilchena pretiniekiem atlīdzināt tam visas pārestības un zaudējumus. Tomēr uz Rīgu Hilchens vairs neatgriežas. Viņš mirst 1610. gada sākumā Orisovas muižā.

Tā beidz savu dzīves gaitu viena no spilgtākām un redzamākām tā laika personībām Vidzemes vēsturē, un viens no spējīgākiem Vidzemes muižniecības aizstāvjiem poļu kundzības laikā. Rīgas pilsoņa dēls, ilgu gadus ar lieliem panākumiem darbojies Rīgas pilsētas dienestā, Hilchens vēlāk pieslien šai spēcīgākai kārtai un veltī muižniecībai savas zināšanas un spējas, palīdzēdams nostiprināt viņas privilēģijas.

1) H.v.Brevern, Entwurf einiger historischen Nachricht über die Lieffländische Privilegia (G.v.Brevern, zur Geschichte der Familie von Brevern, I.B. Berlin, 1878.)

1561.g., pakļaujoties Polijas virskundzībai, Vidzemes muižniecība lika lielas cerības uz nākotni. Gandrīz labprātīgi nododot sabrukušo Livonijas federācijas valsti Polijai, tā sagaidīja, ka Polijas valdība izrādīs lielu labvēlību un steidzās izmantot izdevīgos apstākļus. Ar 1561.g. 28.novembrī izdoto Sigismunda Augusta privilēģiju tā grib nodrošināt savu stāvokli. Īstenībā šī privilēģija ir muižniecības prasību programma, pie kam muižniecība uzstājās pirmo reiz kā apvienota korporācija.

Šeit muižniecība atgādina doto solījumu, ka viņa varēs netraucēti paturēt līdzšinējo valdnieku piešķirtās lēņu muižas, lūdz apstiprināt lēņu koprokas mantošanas kārtību, atļaut attiecināt to uz visiem lēņiem un dibināt tādas lēņu mantošanas tiesības nevien starp asins radniekiem, bet arī starp svešām ģimenēm. Tādā kārtā muižnieki cerē iegūt pilnīgu rīcības brīvību pār savām muižām.¹⁾ Viņi prasa attiecināt uz visu muižniecību tā sauc. žēlastības tiesības (libertatem gratiae), kādas līdz šim bijušas Igaunijas hercogistes un Rīgas virsbīskapijas pavalstniekiem, un kas atļauj mantot lēņus abudzimumu personām, nevien lejupējā, bet arī radniecīgā blakuslīnijā. Citiem vārdiem, muižnieki grib pārvērst lēņus par allōdiem. Otrs muižniecības galvenais mērķis bija nodrošināt sev rīcības brīvību pār zemniekiem, kas šeit pirmo reiz apzīmēti ar terminu nobilium rustici. Neviens nedrīkst aizturēt vai pieņemt pie sevis no kāda cita muižnieka aizbēgušo zemnieku, bet tas uz pieprasījumu jāizdod atpakaļ.²⁾ Muižnieku zemniekiem jāpilda klausības vienīgi saviem kun-

1) G.Budenbrock Sammlung der Gesetze I.B. Mitau 1802. Privilegium Nobilitati Livoniae, Art.VII.

2) Ibidem Art.X.

giem, viņus nevar piespiest pie citiem darbiem, jo tas runā pretim muižnieku brīvībām un vecām parašām¹⁾. Un beidzot privilēģijas XXVI. p. muižniecība prasa ķēniņu kā sevišķu žēlastību piešķirt tai kriminālās un civīlās jurisdikcijas tiesības pār zemniekiem, kādas jau agrāk piešķīris Igaunijas hercogistes muižniekiem Dānijas ķēniņš.

Muižniecība atgādina firsta Nikolaja Radzivilla doto solījumu, ka zemē atstās un apstiprinās vācu pārvaldi un vācu tiesības (Magistratum et Jura Germanorum propria ac consueta), un lūdz, lai ar ķēniņa autoritāti no parašām, privilēģijām un lēmumiem tiktu sastādītas visiem provinces iedzīvotājiem obligātoriskas provinces tiesības; muižniecība lūdz noziņot noderīgus cilvēkus, kas labi pārzinātu romiešu tiesības (etiam oramus, ut ad eam certi homines in jurisprudentia Romana versati ex auctoritate Regia Majestatis Vestrae designentur etc.), lai tie sastādītu šādas provinces tiesības un ar visu Vidzemes kārtu piekrišanu nodotu tās apstiprināšanai ķēniņam³⁾. Visi amati piešķirami vietējiem muižniekiem, muižu īpašniekiem (indigenis et bene possessionatis)⁴⁾, un apstiprināmas visas izdotās privilēģijas un brīvības⁵⁾.

Muižniecība gribēja nevien nodrošināt sev visas agrākās privilēģijas, bet iegūt ķēniņa sankciju savām jaunām pretenzijām un cerēja būt par vienīgo noteicošo un privilēģēto kārtu Vidzemē. Kamēr Polija nejutās vēl droši jauniegtajā provincē, tā nespēra nekādus

1) Ibidem art. XXIII.

2) M. Dogiel, Codex diplomaticus regni Poloniae etc. V., Vilnae 1759. iespiestā Sig. Aug. privilēģijas tekstā (No. 139. lp. 243-248) vārds "Romana" trūkst.

3) Budenbrock, Sammlung der Gesetze I. Privileg. Nobil. Liv. lp. 343-345. art. IV.

4) Ibidem art. V.

5) Ibidem art. VII.

radikālus soļus un aprobežojās ar solījumiem. 1566.g. 26. decembrī noslēgtajā ūnijā¹⁾, kas apvieno Vidzemi ar Lietuvu, Vidzemes kārtām atkal tiek nodrošinātas visas privilēģijas²⁾, brīvības un parašas, tiesības spriest tiesu pēc zemes likumiem un parašām³⁾, Vidzemes deputātiem piedalīties Lietavas sanāksmēs⁴⁾, kur bez Vidzemes deputātu ziņas nevar izlemt nevienu lietu, kas attiecas uz Vidzemi. Visi amati piešķirami vietējiem vāciešiem⁵⁾. Uz Vidzemes kārtām attiecināmas arī visas tās brīvības, kādas ieguvušas Lietavas kārtas⁶⁾. Muižniekiem kopā ar citām kārtām jāstāda likumu krājums, pie kam jāievēro katras kārtas seviskāš privilēģijas⁷⁾.

Bet apstākļi mainās, kad uz Polijas troņa nāk Stefans Batorijs (1575.- 1586.). Viņam vajadzēja atkal no jauna nodibināt kundzību pār Vidzemi un šoreiz ar ieročiem rokās. Viņu nodoms bija atrast Polijai izeju jūrā. Tādēļ viņš ieņem Dancigu un sevisku vērību piegriež Rīgai. Rīga, kas 20 gadus prata izvairīties no Pōlijas varas, Stefana Batorija valdīšanas laikā 1581.g. Drohičinā noslēdz padošanās līgumu un atzīst Polijas virskundzību. Rīga Stefanam bija nepieciešama kā svarīga ostas pilsēta, kā gala punkts lielajam tirdzniecības ceļam pa Daugavu, kas toreiz atradās Polijas rokās. Tādēļ Stefans galveno vērību piegrieza pilsētām, kas viņu interesēja kā tirdzniecības centri. Turpretī muižniecību viņš neuzskatīja par

1) Dogiel, Codex diplomaticus etc. pg.273-278, No.155.

2) Ibidem art. XIV.

3) Ibidem art. VIII.

4) Ibidem art. V.

5) Ibidem art. IX.

6) Ibidem art. XVI. un III.

7) Ibidem art. VIII.

valstij noderīgu kārtu un uzstājās pret viņas privilēģijām, kas likās viņam valstij kaitīgas. Viņa politika bija labvēlīga nevien pilsētām, bet arī zemniekiem, un šeit varbūt galvenā kārtā aiz fiskāliem aprēķiniem. Stefans Batorijs saprata, ka pacelt jauniekaŗotās provinces oikonomisko stāvokli un līdz ar to arī Polijas valsts ienākumus varēs tikai tad, ja kļūs kaut cik labāks zemes galvenās šķiras, galvenās nodokļu maksātājas, zemniecības stāvoklis.

1581.g. 14.janvārī Drohičinā Stefans Batorijs noslēdz ar Rīgas pilsētas deputātiem padošanās līgumu, ko 1582.g. 16. novembrī apstiprina Varšavas seims.¹⁾ Šis līgums (Corpus Privilegiorum Civitatis Rigensis) nodrošina pilsētai visas privilēģijas, brīvības, īpašumus un robežas, apstiprina visus Rīgas tirdzniecības līgumus. Rīga patur visus pilsētas statūtus un savu agrāko tiesas iekārtu. Rīgas pilsoņiem tiek nodrošināti visi īpašumi un piesķirtas tiesības pirkt uz laukiem nekustamus īpašumus (bona terrestria), gan izprasāma vēlāk ķēniņa konfirmācija. Ar tirdzniecību pilsētā var nodarboties tikai tie, kas jau agrāk drīkstējuši to darīt. Zemniekiem atļauts netraucēti vest savus ražojumus uz Rīgu. Un beidzot Stefans apstiprina pilsētas "antiquam consuetudinem" - tiesības paturēt aizbēgušos zemniekus, kas 2 gadu laikā nav bijusi likumīgā kārtā atprasīti atpakaļ.

2)

1582.g. 4.decembrī Varšavā izdotās Constitutiones Livoniae noteikumi ir atkal labvēlīgi noskaŗoti pilsētām un zemniekiem, turpretī šeit nav minēta neviena muižniecības priekšrocība. Art. XX. "De bonis terrestribus Civium et Nobilium Civilibus", pilsoņiem ir

1) Dogiel, Codex diplomaticus etc. V. No.184. pg.308-314.

2) Ibidem No.187. pg.320-324.

atļauts pirkt muižnieku īpašumus, tāpat muižniekiem pilsoņu īpašumus ar līdzīgām tiesībām, pilsoņiem jāpilda visi muižnieku pienākumi (onera), kas gulstās uz šiem īpašumiem, un muižniekiem attiecībā uz pilsoņu īpašumiem - visi pilsētnieku pienākumi un jāpadodas viņu tiesībām.

Art. XX. "Rustici arma non ferant" ir runa par zemniekiem. Zemniekiem aizliegts nēsāt ieročus, izņemot gadījumus, kad viņi piedalās medībās, vai kad kungi aicina viņus uzturēt "publicam pacem". Aizliegums neattiecas uz zemnieku stārstiem (scultetis), kuriem, izpildot pienākumus, atļauts būt apbruņotiem. Zīmīgi, ka zemnieki piedalās kārtības uzturēšanā, un ka šādos gadījumos viņiem jāierodas apbruņotiem.

Visai interesanta ir XXIII. nodaļa "De mercimoniis et rusticis". Kēniņš aizliedz tirgotājiem un it sevišķi svešiniekiem slepeni un atklāti uzpirkt un pārdot preces muižās un ciemos, bet zemniekiem (subditi Minorum) jānogādā savi ražojumi tieši uz pilsētas tirgu. Beigās kēniņš norāda, ka dzirdējis, ka zemnieku tauta tikusi pārāk apspiesta (plebem rusticam miris modis pressam in Livoniae fuisse audiamus), kādēļ zemnieku stāvoklis atvieglināms. Kēniņš uzskata par vajadzīgu, lai provinces sanāksmes apspriestu šo lietu, un vēlāk viņš pievieno šot viņu spriedumam savu autoritāti un rīkojumus tai pašā sanāksmē. Šī nodaļa ir ļoti zīmīga. Skaidri saskatāma Stefana Batorija politika zemnieku jautājumā: viņš nosodī muižnieku nežēlīgo izturēšanos pret zemniekiem un aizrāda muižniecībai, ka sperami kādi soļi zemnieku stāvokļa pacelšanā.

Ne velti uztraucas muižniecība; likās, ka viņas pretenzijas,

ka viņai vienai ir tiesības izmantot zemnieka darba spēku, un ka aizbēgušie zemnieki izdodami agrākiem kungiem, ko viņi apzīmē par savu seno privilēģiju un no seniem laikiem pastāvošu paradumu, ir nopietni apdraudētas. Turklāt Sigismunda Augusta privilēģija, uz ko muižniecība, atgādinot Polijas valdības dotos solījumus, aizvien mēdza atsaukties, nemaz nebija ieguvusi likuma spēku, jo nebija apstiprināta seimā. Turpretī Rīgas pilsētai izdoto Corpus Privilegi-orum Stephaneum un Constitutiones Livoniae apspriež un apstiprina Varšavas seims.

Vēl vairāk apdraudēts ir muižnieku sociālais un oikonomiskais pamats, viņu muižu turēšanas tiesības. Nemierīgajos kara gados ļoti daudzi muižnieki bija pametuši savas muižas, kamēr daudzi nelikumīgi piesavinājuši svešus īpašumus. Viena otra muižnieka muižas turēšanas tiesības nebija skaidras. No otras puses Stefans Batorijs nekad neaizmirs, ka viņš bija ieguvis Vidzemi ar ieročiem, grūtā karā ar Krieviju, un tādēļ uzskatīja visas krieviem atņemtās zemes par savu iekarojumu un īpašumu. To viņš vienmēr uzsvēra. Saprotams, viņš nemaz nevēlējās nākt pretī muižniecības prasībām atdot tai visas kara gados zaudētās muižas. Muižnieku sūdzības seimos, ka viņiem neatdod viņu muižas, palika neievērotas. 1582.g. uz Vidzemi pat dodas komisija ar uzdevumu pārbaudīt muižnieku tiesības uz muižām un reducēt ķēniņa fiskā nelikumīgi piesavinātās zemes. Komisāriem bija jāpārbauda arī ķēniņa muižu un piļu stāvoklis un ienākumi un jānoteic domēņu zemnieku klaušas un nodevas saskaņā ar zemes ienesību.

1582.g. komisija tika galā tikai ar pirmo uzdevumu - muižu

redukciju. Apstākļi pārtrauca komisijas darbību, un tikai 1589.g. Varsavas seims nolēma sūtīt jaunu komisiju, kurai bija jāpabeidz iesāktais darbs, t.i. jāpārbauda valsts muižu ienākumi un jānokārto domēņu zemnieku klaušas un nodevas. 1582.g. komisija atņēma daudziem Vidzemes muižniekiem viņu muižas. Piem. Kokneses stāroste jā, kur kā komisārs darbojās Stanislavs Penkoslavskis, gandrīz puse no muižnieku uzrādītām privilēģijām bija atzītas par nederīgām vai apšaubamām.¹⁾ Vēlāk daudzas atņemtās muižas piešķīra poļiem un leišiem. Muižniekiem neatlika nekas cits, ka atkārtot savas sūdzības šeimā.

1586. gadā Stefans Batorijs sūta uz Rīgu Stanislavu Penkoslavski, jo Polijas valdībai bija radušās šaubas par vidzemnieku uzticību. It sevišķi aizdomīgi likās muižnieki. Ādažos noturētā landtagā Penkoslavskis ķēniņa vārdā griežas pie muižniecības ar priekšlikumiem; savā latīņu valodā turētā runā, ko sekretārs tulko vāciski, viņš aizrāda, ka ķēniņš ir ļoti apbēdināts, ka Dieva sods vēl arvien piemeklē Vidzemi. Bet viņš esot pārliecināts, ka vainojami galvenā kārtā paši muižnieki, jo viņi tik lielā mērā apspiežot nabaga zemniekus un uzliekot tiem tik smagas darba nastas un sodus, par kādiem nav dzirdēts visā plašā pasaulē, arī pie pagāniem un barbariem. Ķēniņš nešauboties, ka Dievs tādēļ pakļāvis viņam šo zemi, lai viņš atceltu tik ilgus gadus pastāvošo tiranniju. Ķēniņš uzskatot par savu pienākumu rūpēties vienlīdzīgi kā par zemākiem, tā par augstākiem pavalstniekiem. Viņš izsaka savu nopietnāko vēlēšanos, lai muižnieki uz priekšu atturētos no šādas rīcības un ne-

1.) М. Добнар-Зановский, Из истории земельных отношений в Ливонии в 1580-1592гг. Москва, 1900.

uzkrautu saviem zemniekiem lielākus pienākumus par tiem, kādi pastāv Polijā un Īietavā.

Muižniecība izvairās no tiešas atbildes; Viņa atzīst, ka Dieva sods, kas nācis pār Vidzemi, ir pelnīts. Bet, atbildot uz apvainojumu par zemnieku apspiešanu, viņi gan atzīst, ka viens otrs prasa no zemniekiem pārāk daudz, bet tiem pašiem jāatbild Dieva un ķēniņa priekšā; turpretī lielākā daļa ir katrā laikā pēc iespējas gādājusi par saviem zemniekiem un izpalīdzējusi ar lopiem un citām vajadzībām.¹⁾

Drīz pēc šīs runas Stefans Batorijs nomira. Uz troņa nāk Sigismunds III. (1587.-1632.). Viņa neveiksmīgā politika satricina Stefana Batorija radīto spēcīgo Polijas valsti. Vidzemes muižniekiem rodas cerības, ka viņi varēs panākt no jaunā Polijas ķēniņa savu prasību ievērošanu, Sigismunda Augusta privilēģijas atzīšanu, un ka poļu valdība uz priekšu neiejauksies muižnieku un zemnieku attiecībās.

Tomēr arī Sigismunda III. valdīšanas laikā muižnieku stāvoklis paliek tik pat nedrošs. Polijas valdība cenšas pavairot Vidzemē savu domēņu skaitu, nostiprināt Polijas iespaidu, piešķirot amatus un muižas poļu un leišu muižniekiem. Uz Vidzemi atkal dodas revīzijas komisijas, lai pārbaudītu valsts muižu ienākumus un robežas un pārliccinātos par muižnieku muižu turēšanas tiesībām. Ja arī Constitutiones Livoniae noteikumus neizveda dzīvē, tad 1589.g. Ordinatio Livoniae sagādā muižniecībai vēl lielākas bažas: ķēniņš

1) Kelch, Lifländische Historia. IV. T. Revall 1695.

grib reducēt muižas, kas piešķirtas sākot ar virsbīskapa Vilhelma laikiem; šādu muižu turētājiem tuvākā seimā jāiesniedz savas privilēģijas un dokumenti un jānogaida valdības lēmums. Ordinatio Livoniae pavēl pieņemt svešas tiesības un tiesu iekārtu un apdraud 1) Vidzemes muižnieku monopōlās tiesības uz Vidzemes pārvaldes amatiem.

Ordinatio Livoniae izsauc lielu uztraukumu muižniecības aprindās. 1597.g. Varšavas seimā Dāvijs Hilchens Vidzemes muižniecības vārdā uzstājās ar sūdzības runu. 1598.g. iznāk pārlabota un muižniecībai labvēlīgāka Ordinatio Livoniae. Šeit Sigismunds III. pavēl ievērot Stefana Batorija iecelto tiesas iekārtu; turpmāk tiesas amatos ievēlami piemēroti cilvēki no visām trim nācijām, kuŗus apstiprina ķēniņš; arī pārvaldes amati uz priekšu jāpiešķir kā poļiem un leišiem, tā arī vāciešiem. Muižniecībai jāsapulcējas un no Polijas, Lietavas un Vidzemes tiesībām jāstāda jauna likumu grāmata, kas jānodod konfirmācijai nākamajā seimā. Polijas valdība nelemj sūtīt uz Vidzemi lielu komisiju ar ļoti plašām pilnvarām. Komisijai jāieceļ vakantos amatos izvēlētie ierēdņi, jārevidē muižas, jāpārbauda ķēniņa muižu un piļu ienākumi un robežas, jāizmeklē pārkāpumi un sūdzības, jāpārbauda privilēģijas, jāatdod atpakaļ nelikumīgi atņemtās muižas, jānokārto kontribūcijas lieta un t.t. Komisija ierodas Vidzemē 1598. gada beigās, darbojas visu 1599.g. un 1600.g. ziņo seimā par savas darbības rezultātiem.

1) Izvilkumi pie A.Hupeļa "Nordische Miscellaneen" St.27 - 28. Riga, 1791, pg.377-82.

2) Liefflendische Ordnung Wie dieselbe zu Warschau auff allgemeinem Reichstag..... den 13.Aprilis Anno 1598. publiciret und den Constitutioibus Regni einverleibet ist.

Starp citu komisijai bija uzdots gādāt par Vidzemes tiesību kōdeka sastādīšanu. Muižniecību jau sen vairs neapmierināja ieradumu kopojums, 1537.g. iespiestās Vidējās bruņnieku tiesības. Tās bija novecojušās. Muižnieki neatrada šeit apstiprinājuma savām jaunām pretenzijām. Bruņnieku tiesībās nebija noteikumu, kas dotu muižniekiem varu pār zemniekiem, nodrošinātu viņu tiesības uz zemnieku darbu, saistītu zemniekus pie muižām un piešķirtu muižniekiem pilnīgu rīcības brīvību ar lēņiem, visu, ko muižniecība reiz cerēja iegūt ar Sigismunda Augusta privilēģiju kā savas likumīgas tiesības, paļaujoties uz Polijas ķēniņa žēlastību un labvēlību. Bet drīz vien viņai nācās vilties. Sigismunda Augusta privilēģija nemaz neieguva likuma spēku. Jau Stefans Batorijs neturēja par savu pienākumu ievērot šo seima neapstiprināto dokumentu. Muižniecība redzēja, ka viņas izvēlētais ceļš nebija pareizs, ka nevarēja paļauties uz ķēniņa labo gribu un solījumiem un ka bija jānodrošina savas pretenzijas un tiesības ar likumu, un tā kā vecās Bruņnieku tiesības vairs neapmierināja, vajadzēja sastādīt jaunu tiesību kōdeku.

Nāca klāt vēl jaunas bažas: lai ciešāki saistītu jauno provinci ar Poliju un Lietuvu, Polijas valdība gribēja piespiest vidzemniekus pieņemt svešas tiesības. 1566.g. Vidzemes pirmam pārvaldniekam Hodkevičam piešķirtajā instrukcijā runa ir par Kulmas¹⁾ vai Prūsijas tiesībām. Tomēr 1566.g. 26.decembrā ūnijas līgumā starp Vidzemi un Lietuvu Vidzemei atstāj vecās tiesības un veco

1) Dogiel, Codex Diplomaticus V. No.145. pg.260.

tiesas iekārtu, tiesnešiem kā kriminālās, tā arī civilās lietās, jāspriež saskaņā ar *Leges Patrias et consuetudines rationabiles* ibidem usu receptas. Tāpat 1582.g. izdotajās konstitūcijās Stefans Batorijs pavēl spriest tiesās saskaņā ar Vidzemē pieņemtiem provinces likumiem un parašām, kas tomēr nedrīkst mazināt ķēniņa un valsts tiesības. Vienu provinces tiesību eksemplāru 4 mēnešu laikā ķēniņš pavēlēja nosūtīt sev, lai viņš varētu to pārbaudīt un vēlāk publicēt.¹⁾ No Dāvida Hilchena runas 1597.g. Varšavas seimā redzams, ka Stefana Batorija rīkojumu izpildīja, bet ar to arī lieta apklusā.²⁾ 1589.g. *Ordinatio Livoniae* grib atkal uzspiest Vidzemei svešas, Magdeburgas vai Saksijas, tiesības un Prūsijas tiesas iekārtu, aizrādot, ka Vidzemē līdz šim nekādas tiesības neesot pastāvējušas.³⁾ Kā jau agrāk minēts, 1589.g. noteikumus atcēla. 1597.g. seimā panāca no ķēniņa solījumu, ka tuvākā nākotnē, sakarā ar kōdeka sastādīšanu, sasauks vispārēju landtagu, tomēr arī šai gadā nekā neuzsāka.⁴⁾ 1598.g. *Ordinatio Livoniae* noteica sastādīt jaunu likumu grāmatu no Polijas, Lietavas un Vidzemes tiesībām, un uz Vidzemi nosūtītiem komisāriem bija jāparūpejas par šī noteikuma realizēšanu.

Kā jau agrāk minēts, 1599.g. martā komisāri uztic šo darbu Dāvidam Hilchenam, kas jau tā paša gada augustā nodod Vidzemes zemes tiesību projektu pārbaudīšanai komisāriem un muižniecības pārstāvjiem. 1600.g. seimā Varšavā komisija ziņo par savas darbības

1) Dogiel, *Codex Diplomaticus V.* No.155. art.IX.

2) Ibidem No.187. art.XIV.

3) A.v.Hupel *Neue Nordische Miscellaneen.* St. V.-VI. pg.175-176.

4) A.V.Hupel *Nordische Miscellaneen.* St.XXVII:XXVIII. pg.377 etc.

rezultātiem un iesniedz konfirmācijai arī Dāvida Hilchena Vidzemes tiesību projektu. Kā Vidzemes muižniecības delegāti seimā ieradusies Otto Döhnofs un Dāvids Hilchens, kuriem starp citu bija uzticēta projekta atbalstīšana. Komisāri saņem pateicību par sekmīgo darbību Vidzemē, bet Vidzemes zemes tiesību projektu neapstiprina. Savā vēstulē (20.martā, 1600.g.) ķēniņš aizrāda Vidzemes deputātiem, ka grūtie laika apstākļi neļauj izskatīt iesniegto projektu, kādēļ apstiprināšana jāatliek līdz nākošam seimam. Pagaidām jaunieceltiem tiesnešiem atļauj izlemt visus strīdus jautājumus saskaņā ar jauno likumu kōdeku.¹⁾

Neraugoties uz ķēniņa solījumu, Hilchena zemes tiesību projekts apstiprinājuma neieguva nedz nākošajā seimā, nedz arī vēlāk. Varbūt pa daļai bija vainīgi kara apstākļi, kas saistīja visu Polijas valdības uzmanību, bet galvenā vaina meklējama projekta saturā. Ja arī daži projekta noteikumi, piem. ka visi zemes tiesas protokoli ierakstāmi zemes grāmatā latīņu valodā (III.gr.I. nod.§ 27.), tāpat tiesas spriedums abiem partiem pasludināms latīņu valodā (III.gr. 23.nod.§17.), varēja patikt Polijas valdībai, tad vispārīgais muižniecībai pārāk labvēlīgais projekta saturs nevarēja atrast atbalstu poļu valdošās aprindās, kas centās ierobežot Vidzemes muižniecības tiesības. Kad 1606.g. Vidzemes muižniecība atsaucās uz šo projektu, ķēniņš viņu noraidīja, aizrādīdams, ka šis projekts nekad nav bijis apstiprināts.

1) A.v.Hupel, Neue Nordische Miscellaneen. St. V.-VI. pg.191 etc.

1)

Dāvida Hilchena Vidzemes zemes tiesību projekts līdz šim vēl nav nekur iespiests. Šeit izmantots rokraksts, kas atrodas Valsts archīvā, kādā XVII.g.s. norakstītu rokrakstu kopojumā un aptver sējuma 106 lappuses (no 307-412). Projekts sastāv no 3 grāmatām: pirmā grāmatā no 22 nodaļām ir runa par publiskām tiesībām (šeit ietilpst arī nodaļa par muižniecības privilēģijām). Pirmās un otrās nodaļas trūkst, grāmata sākas ar III. nodaļu "Vom Bischoffe zu Wenden". Liekas, pirmās divās nodaļās vajadzēja apskatīt ķēniņa un vispārējā seima tiesības un prerogātivas attiecībā uz Vidzemi. Šīs nodaļas nemaz nebija uzrakstītas, laikam tās vajadzēja aizpildīt pašai centrālajai varai Varšavā. Otrā grāmata no 67 nodaļām aptver civilās un krimināltiesības; trešā grāmata no 31 nodaļas apskata tiesu iekārtu un procesa tiesības.

Paceļas jautājums, kādus avotus ir izmantojis Hilchens, sastādot savu projektu. Vai viņš apraksta pastāvošo iekārtu, vai viņa projektam ir kāda sevišķa tendence? Nav pilnīgāka Hilchena projekta avotu pētījuma un zinātnieku uzskatos nav vienprātības par Hilchena izmantotiem avotiem un par pašu darbu.

Pats Hilchens piemin vairākas reizes Sigismunda Augusta II. laikā izdotos padošanas līgumos (piem. I.gr. 19.nod. 13.n., II. gr. 16.nod.), atsaucas uz Stefana Batorija rīkojumiem (I.gr. (16.nod.3.) divas reizes piemin 1598.g. Ordinatio Livoniae (I.gr. 4.nod. un II. gr. 16.nod.), vairākas reizes piemin vecās ieradumu tiesības, piem. II.grāmatas 17.nodaļā, runājot par muižnieku jurisdikciju, viņš rak-

1) Valsts archīvs, D.Hilchen, Entwurf des Livländischen Landrechts.

sta - wie es von Alters grbräuchlich, un tikai reiz (I.gr.13.nod.)
atsaucas uz bīskapu un ordeņa mestru izdotām privilēģijām.

1)

Sevišķi atzinīgi par Hilchena darbu atsaucas HermansBreverns. Pašu Hilchenu viņš raksturo kā "berühmt" un viņa darbu kā "ziemlich wohl abgefasst". Jo sevišķi Hilchens esot rūpējies par zemes privilēģiju nostiprināšanu (patiesībā šeit visas zemes vietā domāta muižnieku kārta). Hilchena zemes tiesību projekts atļaujot mums iepazīties ar tā laika "statum publicum" mūsu zemē. Viņš atzīmē arī muižniecībai labvēlīgo projekta tendenci; šis projekts izgaisinot šaubas par Sigismunda Augusta privilēģijas eksistenci, jo Hilchens pats II.grāmatas 16.nodaļā 1p. atsaucas uz šo pazudušo dokumentu. Pēc Breverna domām, ja seims būtu apstiprinājis šo kōdeku, tad "mīļā tēviņa būtu bijusi iepriecināta ar dažām priekšrocībām un privilēģijām".

2)

R.Helmersens pirmais zinātniskā literātūrā aizrāda, ka Hilchens savā darbā izmantojis Romiešu tiesības, Justiniāna Institūcijas, it sevišķi projekta II.grāmatā. No Institūcijām nākot sadalījums personu un vietu tiesībās, tāpat sadalījums nodaļās un nodaļu virsraksti atgādinot Institūcijas, dažreiz saskanot arī saturs (piem. II.gr. 1.nod.). Romiešu tiesību iespaids izjūtams gan

1) H.v.Brevern, Entwurf einiger historischen Nachricht Uber die Liefvländische Privilegia. (G.v.Brevern Zur Geschichte der Familie von Brevern I.B. Berlin, 1878.)

2) R.v.Helmersen Abhandlungen aus dem Gebiete des Livländischen Adelsrechts II. Dorpat, 1832.

drīz visos Hilchena formulējumos. Bet līdz ar to Hilchens sistematizējis Vidzemē praktikā pastāvošās tiesības. Lai gan projektā esot pārgājuši daži noteikumi no Bruņnieku tiesībām, tomēr nevarot pierādīt, ka tie smelti tieši no turienes (šeit Helmersens domā Hilchena projekta II.gr. 17. nod. un Vidējo bruņnieku tiesību II.nod). Helmersenu interesē galvenā kārtā mantošanas noteikumi, kādēļ pārējām nodaļām viņš vērības nepiegriež.

1)

Fr.Bunge saka, ka Hilchens savā projektā izmantojis blakus Vidzemes ieradumu tiesībām arī svešas, un nevien Polijas un Lietavas (saskaņā ar 1589.g. ordināciju), bet arī romiešu tiesības, un it sevišķi II.grāmatā, runājot par privātām tiesībām, Hilchens sekojot Institūcijām. Hilchena projekta I.grāmata balstoties galvenā kārtā ^{uz} 1598.g. ordināciju,

2)

Arī A.Richters domā, ka projekta I.grāmata balstoties galvenā kārtā uz poļu ordinācijām. Bet II.grāmatas sakārtojums un virsraksti stiprā mērā atgādinot Jusitiniāna Institūcijas, pat saturs dažreiz pilnīgi līdzīgs, izņemot dažas nodaļas, kur ir runa par romiešu tiesībām svešu, bet Vidzemei īpatnēju vielu (no 11.-22.nod). Šīs nodaļas, vismaz savos pamatvilcienos balstoties uz vecākām vietējām tiesībām, daži noteikumi varbūt smelti no ieradumu tiesībām un tiesas prakses un daži no svešiem avotiem.

3)

Plašāki par Hilchena projekta avotiem stāsta O.Šmits. Viņš

1) Fr.v.Bunge, Einleitung in die liv-, esth-, und curl.Rechtsgeschichte. Reval, 1849.

2) A.v.Richter, Geschichte der dem russischen Kaiserthume einverleibten deutschen Ostseeprovinzen. Riga, 1857-1858.

3) O.Schmidt, Beitrag zur Quellenkunde des Hilchenschen Landrechtsentwurfes. Zeitschrift für Rechtswissenschaft. B.V. Dorpat, 1874.

domā, ka projekts pa lielākai daļai aizgūts no poļu statūtiem un konstitūcijām un no jus terrestre nobilitatis Prussiae, kas iznāk 1598.g. Projekta I.grāmata balstoties uz 1582.g. izdotām Constitutiones Livoniae un 1589. un 1598.g. Ordinatioe Livoniae. Otrā grāmatā Hilchens izmantojis ļoti dažādus avotus: jus terrestre nobilitatis Prussiae, poļu statūtus un konstitūcijas, atsevišķus poļu likumus, vietējās ieradumu tiesības, ienesis arī dažus patstāvīgus grozījumus un dažus noteikumus papildinājis ar Lietavas tiesībām. III.grāmata esot gandrīz patapināta no svešiem paraugiem, no poļu statūtiem un konstitūcijām un jus terrestre. Arī izvēlēdamies sistēmu Hilchens pieslienoties XVI.g.s. poļu paraugiem, jo tāpat kā poļu kōdifikātori viņš apskata vispirms publiskās tiesības, tad civilās un kriminālās, un beidzot tiesas iekārtu un gaitu. Bet līdz ar to Hilchens nenoliedzami no Justiniāna Institūcijām aizņēmis sadalīšanu in personae, res un actiones (aplūkojot civilās tiesības). Diemžēl Šmits ierobežo savu uzdevumu, piegriežot vērību tiekai Polijas un Lietavas tiesību ietekmei. Par pašu Hilchena projektu Šmits atsaucas nelabvēlīgi¹⁾, jo tā saturs pa lielākai daļai ļoti uzkrītosā kārtā novirzoties kā no iepriekšējā, tā arī no vēlākās tiesību attīstības, tādēļ viņa darbs "kann keine Bedeutung für die Erkenntniss des damaligen livländischen Rechts beanspruchen!"

2)

Tādas pašas domas izsaka L.Arbusovs. "Sis sastādījums, lai gan izstrādāts bruņniecības uzdevumā, stāvēja zem stipra poļu,

1)Osw.Schmidt, Rechtsgeschichte Liv-,Est-,und Curlands.Dorpat,1894.

2)L.Arbusovs, Rozena deklarācija un Budberga-Šrādera zemes tiesību projekta stāvoklis zemnieku tiesību vēsturē.IMM.,1926.

leišu un Prūsijas tiesību iespaيدا un tamdēļ zem netieša romiešu tiesību iespaيدا, bet tās jau mazāk ievēroja vietējās paraduma tiesības. Tamdēļ tām nav nozīmes toreizējā tiesiskā stāvokļa pazīšanai."

Bet neviens no minētiem pētniekiem nav piegriezis lielāku vērību tām projekta nodaļām, kas satur noteikumus par zemnieku stāvokli un kas varētu mūs visvairāk interesēt. Tikai nesenā pagātnē šo tēmatu vispusīgi apskatījis prof. R. Vippers savā rakstā "David Hilchen"¹⁾, kurā arī esmu plašāki izmantojusi šai apcerējumā.

Par Hilchena projektu runā arī A. Švābe.²⁾ Viņš kritizē dažus prof. R. Vippera izteikos uzskatus, bet pats dziļāki nepētā jautājumu par Hilchena projekta avotiem. A. Švābe pieslienās O. Šmita izteiktām domām un citā arī Helmersenu. Pēc A. Švābes domām Hilchena projektam nav piešķirama paliekama nozīme, jo projektu neapstiprināja. Tas var interesēt vienīgi kā uz svesām (romiešu, Polijas, Prūsijas un Lietavas) tiesību sistēmām vai tiesību iestādījumiem pamatots kōdifikācijas mēģinājums.

Piegriežoties Hilchena projekta iztīrējājumam, jāsaka, ka Hilchena kōdeku kā satura tā arī vispārīgas tendences ziņā var droši nosaukt nevis par Vidzemes zemes tiesību projektu, bet par Vidzemes muižniecības privilēģiju kōpojumu. Hilchens piegriež vērību tikai vienai kārtai, runā tikai par vienas kārtas priekšrocībām un prasībām. Bijušais Rīgas pilsonis pilnīgi aizmirst pilsoņu intere-

1) R. Wipper, David Hilchen, Filologu biedrības raksti, VIII, Rīgā, 1928.

2) A. Schwabe, Grundriss der Agrargeschichte Lettlands, Riga, 1928.

ses. Ja arī mēs pieņemtu ka Hilchens apzinīgi nemin savā projektā to, kas attiecas uz pilsētu, jo pilsētai ir savi likumi un sava iekārta (pats Hilchens III.gr.6.nod.12.p. aizrāda, ka pilsētas nav padotas augstākā tribunāla jurisdikcijai), tad tomēr nevar attaisnot projekta nelabvēlīgo noskaņu pret pilsētām.

Šādu projekta tendenci apzīmē jau Breverns.¹⁾ Viņš uzsver, ka projekts sevišķi rūpējas par zemes t.i. muižniecības privilēģiju nostiprināšanu, kamēr attiecībā uz pilsētu projektā zināmā vietā ir skaidri pateikts, ka pilsētas privilēģijas, par cik tās kaitīgas muižniecībai, ir pilnīgi atceļamas. Breverna vārdi zīmējas uz Hilchena projekta I.grāmatas 12.nodaļas 12.p., kur lasām: " Der Stadt Riga Privilegien, bevorab so wieder die von Adel und dero Freyheit ausgebracht, sollen ihnen durchaus nicht schädlich, sondern auffgehoben und nichtig seyn".

Projekta I.gr. 19.nodaļā: "Von freyen Haven und Kauffmanschafften" runa ir par muižnieku un nevis par pilsētnieku tiesībām tirgoties. "Tā kā zemes labklājībai un uzplaukšanai ir ļoti svarīgi, lai Vidzemes ostas būtu brīvas, tad mēs nosakām atjaunot iebraukšanas tiesību ostās, kuŗām tā no seniem laikiem piederējusi; tādā kārtā Salacgrīvas ostas īpašniekam (Erb-Herr) jāpiešķir tiesība atjaunot un savest kārtībā šo ostu un brīvi to izmantot. Mēs piešķiram muižniekiem pilnīgas tiesības (freye macht und gewalt) tirgoties Pērnavas ostā ar svešiem tirgotājiem; arī Rīgā muižniecība var brīvi pirkt un pārdot kuginiekiem un svešiem tirgo-

1) H.v.Brevern, Entwurf einiger historischen Nachrichten über die Lieffländischen Privilegia. pg.267.

tājiem, cik to prasa viņu saimniecību vajadzības". Hilchens pilnīgi aizmirst īsto tirgotāju - pilsētnieku intereses. Protams, lielajām ostas pilsētām, Rīgai un Pērnavai nevarēja patikt Salacgrīvas dzimtkungam piešķirtā tiesība atjaunot Salacgrīvas ostu. Ne ar vienu vārdu Hilchens nemin arī zemnieku tiesību pārdot savus ražojumus pilsētu tirgos.

Sevišķi spilgti izceļas muižnieku privilēģētais stāvoklis divās I.gr. nodaļās: tit.XII. "Von den vom Adel, derselben Privilegien und Ihrer Güter-freyheit" un tit.XIII. "Von Privilegien, Revisionen und Königs Alexandri Statuto". No 12.nodaļas p.1. redzams, ka muižniecība grib izveidoties par noslēgtu korporāciju. "Ja kāds izdodas par muižnieku un nav no muižnieku kārtas, tas zaudē savus īpašumus, pie kam puse nāk par labu fiskam, bet otro pusi saņem uzrādītājs. Muižnieku kārtā var iecelt vienīgi seims ar valsts padomnieku piekrišanu, to var darīt arī ķēniņš kara laikā, vai kara spēka virspavēlnieks ar ķēniņa piekrišanu (p.3.). Ārzemnieki (kas nav Polijas un Lietavas pavalstnieki) var iegūt īpašumus tikai ar Vidzemes muižniecības (Landschafft) piekrišanu, un ja viņi ar laulībām nodibinājuši radniecību ar kādu Vidzemes muižnieka dzimtu. Tomēr viņi nevar ieņemt valsts amatus un godus; tas ir atļauts vienīgi viņu bērniem, kas dzimuši Vidzemē un kam tur ir muižas (p.5.). Vidzemes muižniekiem ir tiesības iegūt muižas Polijā, Lietuvā un citās provincēs, tāpat ieņemt tur visus amatus.

Tālāk seko noteikumi par muižnieku personības un īpašuma neaizkaņamību. Nedz ar ķēniņa pavēli, nedz kādā citā ceļā nevar uzlikt arestu muižnieku īpašumiem vai sekvestrēt tos (p.6.). Ja kāds

muižnieks ir izdarījis kādu noziegumu, viņš aicināms tiesas priekšā, bet to nevar aizturēt vai arestēt, tāpat arī viņa kalpotājus vai zemniekus. Arī muižnieki nevar patvaļīgi (eigenen gefallens) saņemt ciet, sagādāt kādas grūtības vai arestēt pilsētniekus; katrs var griezties pie sava tiesnesa un pie viņa iztiesāt savu lietu. Šis 7. pants ir ļoti zīmīgs. Šeit norobežotas divas tiesas kompetences sfēras - pilsētas un lauki. Katrai kārtai ir priekšrocība - neviens nevar patvarīgi apcietināt un apsūdzēt svesam tiesnesim citas kārtas locekli, un katram ir tiesība meklēt taisnību savā tiesā. Muižnieki grib šo priekšrocību attiecināt arī uz saviem kalpotājiem un zemniekiem, arī viņus pilsētnieki nedrīkst aizturēt un tiesāt savās tiesās, bet tikai tādēļ, ka muižnieki grib tos padot savai jurisdikcijai.

Tikai tai gadījumā, ja muižnieku pieķer pie kāda kriminālnozieguma, pilsētas valdība var viņu arestēt; tomēr viņu nedrīkst turēt cietumā, bet vainīgais jāizdod pils tiesai, kur viņu tiesā pils pārvaldnieks un burggrafs. Ja viņu spriedums vienprātīgs, tad tas nekavējoties izpildams, bet ja viņi nevar vienoties par spriedumu, lieta atliekama līdz seimam un nododama ķēniņam (p.7.). Pat ķēniņš nedrīkst atņemt muižniekam viņa muižas un viņu pasu ieslodzīt cietumā pirms lieta nav izmeklēta.

9.pantā runa ir par to, ka nedz ķēniņš, nedz viņa karavadonis nedrīkst noņemt kareivjus muižnieka muižā. Muižniekus var piespiest apbruņoties un iet karā tikai tai gadījumā, ja to nolēmis seims, vai to prasa tēvijas aizsardzība no ārējā ienaidnieka (p.10). Bet arī šai gadījumā nevar vest muižnieku karaspēka nodaļu pāri

zemes robežai. Tikai tad, kad zeme ir apdraudēta, un ja visa muižniecība ir devusi savu piekrišanu, par zināmu atlīdzību var vest pāri robežai tos, kas brīvprātīgi uzņemas šādu kara dienestu(11.p.).

Pēc ķēniņa nāves viņa pēcnācēja kronēšanas gadījumā Vidzemes muižniekiem, tāpat kā tas pieņemts Polijā un Lietuvā, jādod uzticības zvērasts jaunajam valdniekam; bet nav vajadzīgs, lai katrs atsevišķi dotos turp; pietiek, ja muižniecība to dara caur saviem sūtņiem. Šeit Vidzemes muižniecība grib pielīdzināt savu stāvokli Polijas un Lietavas šlachtas stāvoklim. Nodaļa noslēdzas ar jau agrāk minēto noteikumu, ka atceļamas Rīgas pilsētas privilēģijas, kas nāk par ļaunu muižniecībai un viņas brīvībām.

Nākošā 12.nodaļā Hilchens izteic muižniecības galveno vēlēšanos, lai viņai nodrošina viņas privilēģijas un apstiprina tās sevišķā konstitūcijā. Nodaļa sākas vārdiem: "Wir haltens dafür dass zu Vereinbahrung der Gemüther und zu gemeinem Friede und Wohlstande hoch dienlich sei, dass alle und jede wegen ihrer Privilegien vergewissert und solche gewissheit durch eine Constitution bekräftiget werde." Šai nodaļā saskatāms Hilchena darba galvenais mērķis. Viņš grib nodrošināt muižniecībai nevien senās ordeņa mestru un virsbīskapu pieskirtās privilēģijas (tās Hilchens piemin it kā garām) un visus Polijas valdnieku pēc ūnijas Vidzemei pieskirtos dāvinājumus (it sevišķi viņš pakavējas pie Sigismunda Augusta), bet viņš grib pielīdzināt privilēģiju ziņā Vidzemes muižniecību Polijas un Lietavas šlachtai un attiecināt uz vidzemniekiem visus dāvinājumus un rīkojumus, ko Sigismunds Augusts izdevis pirms ūnijas. "Was auch König Sigismundus Augustus (Hochmilder gedächtniss) für

die Union gegeben un verlehnet..... alss sollen sie in dem Land Lieffland.... in keinen Zweifel gezogen werden". Hilchens motivē šo prasību ar to, ka šie rīkojumi un dāvinājumi vienmēr tikuši ievēroti Polijā un Lietuvā, ka Vidzeme Sigismunda Augusta valdīšanas laikā tikusi pievienota Lietuvai, un ka ķēniņam arī pirms ūnijas bijusi vara tos izdot un apstiprināt. Tāpat jāpaliek spēkā visam tam, ko piešķīrusi un apstiprinājuši Sigismunda Augusta pēcnācēji.

Bet citādi skatās Hilchens uz Polijas ķēniņa Aleksandra I. statūtu par ķēniņa muižām, kas ir visai nelabvēlīgs muižniecībai. Vidzemē nedrīkst vairs notikt revīzijas un uz Vidzemi nedrīkst attiecināt ķēniņa Aleksandra statūtu, "als die weil diesselbe dahmahls sich der Cron Pohlens nicht unter gegeben gehabt". Izrādās, ka Vidzemes muižniecība vēlās attiecināt uz sevi tikai tos Polijas un Lietavas likumus, kas viņai izdevīgi, un steidzas norobežoties no viņai nelabvēlīgiem rīkojumiem. Nodaļas beigās minēti daži noteikumi par privilēģijām, kas pierāda muižnieku muižas turēšanas tiesības.

Sevišķas priekšrocības bauda tie muižnieki, kam Vidzemē ir muižas. II.gr. 14.nodaļā "Von Erbgesessenen" teikts: "Es ist aber viel dran gelegen, dass jemand begütert und Erbgesessen ist, sintemahl dieselbige in vielen rechts fällen es besser haben, alss welche nicht gesessen seyn". Vispirms visos augstākos pārvaldes un it sevišķi tiesas amatos var iecelt tikai tos muižniekus, kam Vidzemē ir muižas. Stārosti bez jurisdikcijas tiesībām un ķēniņa domēņu pārvaldnieki var būt arī vienkārši nopelniem bagāti ļaudis, kam nav muižu. Par zemes tiesas tiesnešiem ievēlamām personām jābūt no muižnieku

kārtas, un turklāt viņu muižām jāatrodas tai apgabalā, no kurienes tie vēlēti (III.gr. 1.nod. 4.p.). Tādiem muižnieku kārtas locekļiem nav jāatstāj tiesā nodrošinājums un jādod zvērasts, ka tie ieradīsies uz lietas iztīrīšanu (II.gr. 14.nod. 2.p.).

Jāpiegriež vērība nevien muižas lielumam, bet gan muižnieku tiesībām uz šo īpašumu: "derohalben es habe einer, was es für ein besitz auch sey, wen er gleich nicht gross ist, alleine dass die eigenthumber ihme zugehöre, dersselbe soll von obgerührten freyheiten nicht ausgeschlossen werden".

Ar Sigismunda Augusta privilēģiju Vidzemes muižniecība gribēja pārvērst visus lēņus dzimtipasumos. Bet vēlāki Polijas valdnieki neuzskatīja sevi par saistītiem ar šīs privilēģijas noteikumiem, ko seims nebija apstiprinājis, un kas galu galā pazuda. Viņi cenšas pavairot ķēniņa domēņu skaitu un nosūta uz Vidzemi komisijas revidēt muižnieku muižas turēšanas tiesības. Polijas ķēniņi piešķir jaunus lēņus ar ļoti dažādām tiesībām: līdz dāvinātāja vai lēņa saņēmēja nāves, ar mantosanas tiesībām vienīgi vīriešu pēcnācējiem, dažreiz atļāva lēņus mantot arī sievietes kārtas pēcnācējiem un blakus līnijās. Tāpat ierobežotas bija arī atsavināšanas tiesības, un dažreiz atsavināšana pat pilnīgi noliegta.

Arī Hilchena projekts liecina, ka muižnieku tiesības uz muižām bijušas dažādas. Hilchens runā (II.gr. 16.nod.) par dzimtmuižām (Erbgüter), lēņiem (Lehngüter) un par jaunajiem lēņiem (newe Lehen). II.gr.16.nodaļā "Von den vom Adel-Erbgüter" viņš min svarīgo Sigismunda Augusta privilēģiju, kas pie Vidzemes padošanās piešķīrusi "allen vom Adele in gantz Lieffland ein gleich förmig Erb-

recht", kamēr līdz tam pastāvējusi divejādi lēpi: virsbīskapijā un bīskapijās - ein Erbrecht oder Gnade, un ordeņa mestra zemēs - ein recht schlecht Lehen. 1598.g. seims apsoliījis piešķirt arī mazos īpašumus (minutiora bona) visu 3 naciju muižniekiem par dzimtu (erblich). Savas dzimtmuižas muižnieki var pārdot, ieķīlāt un dāvināt bez kādiem ierobežojumiem (II.gr.15.nod.) un tās manto šu dzimumu pēcnācēji, tāpat abu dzimumu asinstadinieki arī blakus līnijās (II.gr. 16.nod.). Turpretī lēpa muižas var atsavināt vienīgi ar virskunga piekrišanu (II.gr.15.nod.), un tās manto bērni, pie kam sievietes no mantošanas izslēgtas (II.gr.16.nod.). Muižnieki var brīvi izmantot savu zemi, kā viņi to atrod par noderīgāku (II.gr. nod.18.).

Muižnieki nostādīti privilēģētā stāvoklī arī tiesas laukā. Muižnieku var apsūdzēt vienīgi zemes tiesā (Landgericht) un apelācijas sūdzību iesniegt Cēsu tribunālā (II.gr. 54.nod.3.p.). Ja kādu muižnieku apvaino kādā noziegumā, tad, pirms lieta nav pierādīta, viņu nevar apcietināt. Pielaižams tikai viens izņēmums: ja muižnieku pieķer pie nozieguma pilsētā. Šai gadījumā viņu var aizturēt rāts namā, kamēr lietu iztiesā burggrāfs (ja noziegums pastrādāts lielā pilsētā), vai hauptmanis (ja noziegums izdarīts mazā pilsētā). Spriedumam jābūt vienprātīgam, pretējā gadījumā lieta jānodod ķēniņam, un līdz ķēniņa lēmuma saņemšanai apvainotais jātur piemērotās un ērtās apcietinājuma telpās (in einem bequemen, ehrlichen und bürgerlichen Custodia). Bet lai kāds noziegums pastrādāts, muižnieku nedrīkst spīdzināt (III.gr.29.nod.)

Arī sodus par noziegumu piešķir, raugoties uz to, pie kādas

kārtas pieder vainīgais. Šādu nevienlīdzību un muižnieku privilēģētū stāvokli apliecina II.gr. 49.nodaļa: "Vom Todtschlage". Nodaļa sākas ar vispārīgu noteikumu: slepkava sodāms ar galvas nociršanu. Ja slepkavība izdarīta pasaizsardzības gadījumā, tad vainīgam nekāds sods nedraud. Ja kāds nemuižnieku kārtas nogalina kādu muižnieku kārtas locekli, viņš nekavējoties sodams ar nāves sodu. Bet ja kāds muižnieks bez iepriekšēja nodoma nogalinājis savas kārtas locekli (seinen Eberbürtigen), un izmeklēšanā tas tiks noskaidrots, tad viņu nevar apcietināt, viņam jāsamaksā nogalinātā mantiniekiem 300 poļu florinu un jāzvērē, ka viņš nogalinājis nejauši, bez iepriekšēja nodoma un ne aiz naida.

Tādu pasu nevienlīdzību sastopam III.gr. 31.nodaļā: "Von Verletzung der hohen Mayestett". Lietas par ķēniņa majestātes apvainošanu iztiesā seviska senātoru un speciālu izvēlētu muižnieku deputātu tiesa seima laikā (11.p.). Ja kāds muižnieks apvaino otru muižnieku šādā noziegumā, un tiesā izrādīsies, ka apvainojums nav dibināts, tad sūdzētājam par nepareizu sūdzību jāmaksā 200 ung.florinu soda naudas, jāatlīdzina nepareizi apvainotam visi izdevumi un zaudējumi un jānosēž cietumā pusgadu. Bet ja sūdzētājs nav no muižnieku kārtas un denuncējis kādu muižnieku nepatiesi, tad viņš sodams ar nāvi (12.p.).

Noteikumi, kas regulē civīlos darījumus, arī ir vienpusīgi. Piemēram, tirgotājs var atprasīt kādam muižniekam savu parādu tikai 3 gadu laikā, pēc tam viņš nevar celt nekādas prasības (II.gr.28.nod). Bet nav zināms, vai arī muižnieks zaudē aizdoto naudu, ja to nav atprasījis 3 gadu laikā. Kā vēl viens piemērs var noderēt II.gr.

36.nodaļa "Von Hewer und Mietung". Nodaļa iesākas ar vispārīgu noteikumu: lietu var atdot lietāšanā, to aizdodot vai iznomājot, pie kam vispirms jāpatur vērā, par ko abas puses ir vienojušās, un, ja tas nav noticis, tad darījums jāsaprot un jāizlemj saskaņā ar zemes paradumu un taisnīgu lietas novērtēšanu. Ja amatnieks nav nobeidzis uzdoto darbu dienā, kuŗu viņš pats nolīcis, tad viņš uz 3 dienām ieslodzāms cietumā, un viņam jāatlīdzina ceļa izdevumi, kas cēlušies pasūtītājam, kuŗš braucis, lai saņemtu pasūtīto lietu. Vietējai valdībai jāaizstāv cietušā tiesības. Šeit atkal nodrošinātas tikai vienas puses (muižnieku) intereses. Bet mēs nekur neredzam, kāds sods draud pasūtītājam, ja tas no savas puses nav pildījis līgumu, un kur šādā gadījumā varētu sūdzēties amatnieks.

Tādā kārtā skaidrs, ka Hilchenam rūp tikai vienas kārtas, muižniecības, intereses. Viņš visur cenšas izcelt viņas priekšrocības un izvirza to pirmā vietā. Ja viņš arī veltī kādas sava projekta nodaļas zemniekiem, tad patiesībā runā nevis par zemnieku tiesībām, bet par muižnieku tiesībām uz zemniekiem. Kādu tad Hilchens attēlo zemnieku tiesisko stāvokli? Visvairāk vielas dod II.grāmatas 11.un17.nodaļa.

Jau agrāk atzīmēts, ka Hilchens savā projektā griežas pie romiešu tiesībām un izmanto tās. Paceļas jautājums, ko meklēja Hilchens romiešu tiesībās, un cik lielā mērā tās ietekmē viņu. Hilchens gribēja atrast pamatojumu pilnīgai zemnieku atkarībai, stāvoklim, kādā zemniekus gribēja nostādīt muižnieki, ietērt abstraktās vispārīga likuma formulās šos daudzos un dažādos noteikumus, kādus radīja paši muižnieki cīņā ar zemniekiem, ar viņu bēgšanu, un kas iz-

paužas tā sauc. vienošanās līgumos (Einigungen). Hilchens negribēja un arī nevarēja pamatoties uz seno tradīciju: Bruņnieku tiesībās viņš nebūtu nekā atradis. Vidējās bruņnieku tiesībās, kas sastādītas XIV.g.s. beigās vai XV.g.s. sākumā un kas iespiestas iznāk 1537.g., ir gan viena nodaļa (216.), kas runā par nebrīviem cilvēkiem, kuŗi tiesas priekšā atdevušies verdzībā. Tā skan šādi: "We sick vor gerichte tho eygen gifft, syn Erue mach dat wol wedderspreken mit rechte, vnde bringen en wedder an syne frye holdinge, Behelt en ock de here beth an synen doot, he beholt syne Erue".

Bruņnieku tiesību izdevējs Budenbroks pie šīs nodaļas piezīmē: "Heutigen Tages ist dieses Kapitel nicht ohne Anwendung", jo viņš grib saistīt sava laika dzimtbūšanu ar viduslaiku personisko verdzību. Budenbroks tāpat kā viņa un arī vēlākā laika muižnieki uzskatīja dzimtbūšanu par šīs verdzības tiesu nepārtrauktu turpinājumu. Bet Hilchens, kas dzīvoja laikmetā, kad veidojās un pa daļai jau bija izveidojies jaunais zemnieku atkarības stāvoklis, jaunā dzimtbūšana, šādu sakarību neredzēja. Un ar pilnām tiesībām. 216.nodaļa runā par personisko verdzību, kas nepāriet uz pēcnācējiem. Šie vergi atrodas kunga personīgā kalpībā. Viņiem nav nekāda sakara ar lauku dzīvi, ar zemniekiem. Turklāt šis verdzības institūts tai laikā jau bija panīcis. Bruņnieku tiesībās zemnieki (buren) ir pilnīgi brīvi un saimnieciskā ziņā patstāvīgi. Zeme, uz kuŗas tie dzīvo un kuŗu tie apstrādā, pieder viņiem. Kultivētās zemes lielākā daļa ir zemnieku zeme. Muižnieku muižas nav vēl lie-

1) G.v.Buddenbrock, Sammlung der Gesetze, I. pg.262.

lās, muižnieki vēl nav piegriezušies lauksaimniecībai. Viņi pārtiek no zemnieku maksātām nodevām un desmitās tiesas; klausu darbi Bruņnieku tiesībās nemaz nav minēti. Muižnieks nav zemnieka Herr šī vārda vēlākā nozīmē, viņš ir drīzāk zināma novada, lēņa pārvaldnieks; arī viņa tiesas vara ir ierobežota. Piem., zemes "ķīviņos" starp 2 ciemiem ķildas izšķir divi bīskapa sūtīti ierēdņi. Ciems ir noslēgta vienība, komūna, kas pati sevi pārvalda.

Hilchens, neminot Bruņnieku tiesības, rīkojas pilnīgi pareizi. Tur nevar meklēt atbalsta zemnieku dzimtbūšanai. Tomēr Hilchenam ir viens priekšgājējs, kas mēģina pamatot zemnieku atkarības stāvokli. Tas ir Sigismunda Augusta privilēģijas sacerētājs. Šeit atzīmējama 22.nodaļa, kas Budenbroka izdevumā skan šādi: "Ut rustici, qui vel per Principis concessionem vel successionem in alicujus potestate fuerunt, ab aliis non capiantur, neque detineantur sed ad ejus, ejus intersit, postulationem exhibeantur, nisi certis Diplomatum argumentis, vivisque testibus edocere quis poterit, illos sibi a legitimis ipsorum Dominis concessos quātque translatos esse, manebunt in potestate ejusdem, in quem eum in modum concessi, translatique fuerunt, alias restituantur secundum receptum morem ac antiquam consuetudinem Livoniae."

Šeit zemnieku stāvoklis noteikts: esse in alicujus potestate, - būt kāda cita varā, un šis aliquis, muižnieks, ir viņa likumīgais kungs, dominus legitimus. Vam pār zemniekiem muižnieks iegūst ar valdnieka atļauju (per principis concessionem) vai mantošanas kār-

1) Sigismunda Augusta privilēģijas Dogiela izdevumā vārds "vel successionem" trūkst.

tībā (per successionem). Šos zemniekus neviens cits nedrīkst pieturēt pie sevis; tikai tais gadījumos, ja ar drošu dokumentu vai divu liecinieku liecību kāds cits muižnieks var pierādīt, ka zemnieku likumīgais kungs tos viņam atdevis, tad viņš drīkst tos atstāt pie sevis; citādi viņam zemnieki jāatdod saskaņā ar pieņemto paradumu un vecām parašām. Privilēģijas autors nelietā izteicienu "dzimtzemnieks" Erbbauer, kā apzīmēja zemniekus vienošanās līgumos, bet - "rustici qui in potestate alicujus sunt", un līdz ar šo latīņu valodā formulēto izteicienu viņš pasaka, ka zemnieks atrodas muižnieka varā, ka viņš ir personīgi nebrīvs.

Muižnieki grib pamatot savu varu pār zemniekiem, savas tiesības atprasīt aizbēgušos zemniekus ar senām zemes parašām (zemnieki izdodami "secundum receptum morem et antiquam consuetudinem"), bet šāda atsaukšanās uz seno paradumu ir gluži nepareiza, Zemnieku piecietināšana pie muižām un līdz ar to aizliegums atstāt savas dzīves vietas parādās XV.g.s. vidū. Pirmā vienošanās par aizbēgušo zemnieku izdošanu, kas nonākusi līdz mums, noslēgta Tērbatas bīskapa Bartolomeja laikā (1444. - 61.), tādēļ nevar runāt par kādu senu paradumu. Tie ir pavisām jauni noteikumi, kas vēl nebija ieguvuši vispārēju atzīšanu (piem. tos nekad negribēja atzīt pilsētas), un kuŗus taisni ar Sigismunda Augusta privilēģiju muižnieki gribēja pārvērst par likumu. Privilēģijā ir aizrādījums, ka varu pār zemniekiem piešķir vai nu valdnieks, vai tā iegūta mantošanas kārtībā. Tuvāki gan šie valdnieki nav apzīmēti, bet, liekas, šeit domāti Livonijas virsbīskapi, bīskapi un ordeņa mestri, no kuŗiem muižnieki bija pratuši sev iegūt visādas privilēģijas. Varētu arī pieņemt,

ka šeit domāts nākošais valdnieks, Polijas ķēniņš, no kuŗa muižnieki cerēja saņemt kā dāvinājumu zemniekus, tas ir varu pār viņiem. Muižnieki grib attēlot savu varu pār zemniekiem kā senu iestādījumu, bet patiesībā viņi rada sev jaunas tiesības, lai gan atsaucas uz tradīciju. Hilchens, gribēdams pamatot zemnieku atkarīgo stāvokli, nemaz nemeklē saites ar tradīciju. Viņš apzinīgi piegriežas romiešu tiesībām. Kā izglītots jurists un humānists viņš labi pazina romiešu tiesības un zināja, ko viņš tanīs varēs atrast. Varbūt zināmu pamudinājumu viņam deva arī Sigismunda Augusta privilēģijas IV. nodaļa un privilēģijā lietātais zemnieku apzīmējums kā cilvēku, kas atrodas in potestate alicuius, kas vērsa Hilchena uzmanību uz Justiniāna Institūciju terminiem. Romiešu tiesības formulē tādas sabiedrības tiesisko stāvokli, kur pastāv verdzība. Tās sadala visu sabiedrību brīvos un vergos, cilvēkos, kam ir savas tiesības, un kas padoti citu tiesībām. Pie pēdējās kategorijas pieder bērni, kas atrodas vecāku varā un vergi, kas padoti kungu varai. Šāda kārtība dibinās uz dabiskām tiesībām. Hilchens piesavinās šo sabiedrības stāvokļa tiesisko formulējumu un dibina savu dzimtbūšanas teoriju uz dabiskām tiesībām. Hilchens rīkojas droši un ļoti veikli. Viņš ņem divas Justiniāna Institūciju nodaļas, III. un VIII., un izmanto tās ļoti uzmanīgi; pie viņa nesastapsim tādas izteicienus kā vergs, servus. Bet pēc būtības viņš nostāda Vidzemes zemnieku Institūciju verga stāvokli, par kuŗa personu, īpašumu un dzīvību vara pieder viņa kungam.

Nostatot blakus Justiniāna Institūciju II. un VIII. nodaļu ar Hilchena projekta II. grāmatas 1., 2., 11. un 17. nodaļu daļiem pantiem,

var konstatēt ,ko īsti Hīlchens ir aizņēmis, un kā viņš rīkojies ar aizgūtām formulām.

1)

Institutionum Lib.I.

Das Ander Buch des Lieffländischen Rechts.

tit.III.

De jure personarum.

tit.I.

Summa itaque divisio de jure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi.

Von unterschiedlichem Stande der Personen.

tit.VIII.

De his qui sui vel alieni iuris sunt.

Es sind die Menschen entweder frey oder eines andern Gewalt unterworfen, und wans dero recht beschrieben, versteht sich alles balde welche Recht frey seyn.

Sequitur de jure personarum alia divisio, nam quaedam personae sui juris sunt, quaedam alieno juri subjectae sunt: rursus earum quae alieno juri subjectae sunt, aliae sunt in potestate parentum, aliae in potestate dominorum sunt. videamus itaque de his, quae alieno juri subiectae sunt : nam si cogoverimus, quae istae personae sint, simul intelligemus, quae sui juris sunt... In potestate itaque dominorum sunt servi (quae quidem potestas juris gentium est; nam apud omnes pe- raeque gentes animadvertere possumus dominis in servos vitae necisque potestatem esse) et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur.

Šeit Hīlchens ņem no Institūcijām cilvēku sadalījumu brīvos un vergos, tādos, kam ir savas tiesības, un kas padoti svešām tiesībām. Bet abas šīs formulas viņš apvieno vienā. Sākumu : "Es sind die Menschen entweder frey" ņem no pirmās formulas III.nodaļā : "quod omnes homines aut liberi sunt", un beigas : "oder eines anders Gewalt

1) Justiniani Institutiones recognovit Paulus Krueger. Berolini 1868.

unterworfen" ņem no otrās formulas VIII. nodaļā: "quaedam alieno juri subiectae sunt! Hilchena nodaļas beigās ir pilnīgi aizgūtas no Institūciju VIII.nodaļas: "nam si cognoverimus..." unt.t. Hilchens veikli izmeklē romiešu tiesībās to, kas viņam noder; viņš izvairās no pārāk asa izteiciena "servi" un tā vietā lietā "eines andern Gewalt unterworfen".

Institūciju jēdziens "alieno juri subiectae" ir plašāks jēdziens un ietver sevī kā personas, kas atrodas tēva varā, tā arī tās, kas atrodas kunga varā. Arī pie Hilchena II.gr. 2.nodaļā - Von dem Recht, so die Eltern an Ihre Kinder haben, lasām: "Dass ein Vatter in allen dingen Gewalt an seine Kinder habe, ist nicht alleine der Ehrbarkeit und guten Sitten gemäss, sondern es fordert es auch das Natürliche Recht". Hilchens pakārto bērnus tēva varai un dibina šo varu uz dabiskām tiesībām. Un II. nodaļā - "Von den Erb-Bauren und Wiederforderung derselben wen sie verlaufen", Hilchens saka: "Die Erb Pauwren sind in ihrer Herrschafft gewalt", kas atbilst Institūciju formulai "in potestatae dominorum sunt servi".

Institūcijas tuvāk noteic verga stāvokli: "juris gentium est... dominis in servos vitae necisque potestatem esse: et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur". Šos secinājumus no verga pakārtotā stāvokļa, t.i., ka vergam nav īpašuma, un ka kungs nosaka par viņa dzīvību un nāvi Hilchens izmanto savā projektā, bet tik veikli, ka verdzības formulas nekur neuzkrīt. Pirmo formulu, ka tiem, kas padoti cita varai, nav sava īpašuma, sastopam 2.nodaļā, kur minēta tēva vara pār bērniem. No šīs varas Hilchens secina: "dero halben was ein Sohn erwirbet, dass erwirbet er dem Vater..."

Šeit Hilchens nemin nedz vergus, nedz zemniekus, bet 11.nodaļā viņš izmanto to pašu formulu, runājot par zemniekiem: "Die Erb Pauwren und welche von ihnen geboren werden im gleichen auch ihre Haab und Gütter sind in ihrer Herrschafft gewalt".

Bet tāpat kungam pieder neierobežotas tiesības tiesāt savus zemniekus, kā tas redzams 17. nodaļā "Von Gerichts Gewalt und Halsgericht", kas iesākas šādiem vārdiem: "Ob wohl ein jeder vom Adel an seine Unterthanen gericht und vollkommene Gewalt hatt...." Te ir tā pati formula no Institūciju VIII.nodaļas: "dominis in servos vitae necisque potestatem esse", tikai nav izteikta tik atklāti, bet pēc būtības jēdziens ir viens un tas pats. Arī šeit tāpat kā Institūcijās kunga tiesas vara izriet no kunga vispārējās varas pār zemnieku; tā minēta blakus kunga pilnīgai varai pār zemnieku (vollkommene Gewalt), ar to it kā aizrādot, ka arī šī tiesas vara pēc savas būtības ir neierobežota.

Šādā kārtā skaidri redzams, kādēļ Hilchens griezās pie romiešu tiesībām: viņš gribēja pamatot dzimtbūšanu, zemnieku atkarību no muižniekiem un pielīdzināt to verdzībai. Zemnieks ir atkarīgs no muižnieka tādēļ, ka pats dabas likums sadala cilvēkus brīvos un vergos. Un no šīs nebrīvības izriet, ka nevienam zemnieks pats, bet arī viņa manta pieder muižniekam un muižniekam ir tiesība lemt par viņa dzīvību un nāvi. Hilchens pirmais pasludina dzimtbūšanas teoriju, dzimtbūšanu juridiski pamato un ietver abstraktās formulās noteikumus, ko praktiskā dzīvē bija izveidojuši paši muižnieki, piecietinot zemniekus pie muižām, pakļaujot sev zemnieka personu un darbu.

Vācu vēsturnieki, kas pieslienas Baltijas muižniecības aizstāvju skolai ar H. Bruiningu priekšgalā, pārmet Hilchenam, ka tas novēršas no pastāvošām ieradumu tiesībām, piegriežas svešām romiešu tiesībām un, pārņemot no turienes verdzības formulu, tuvina Vidzemes zemniekus Romas valsts vergiem, tādā kārtā padarot ļaunāku Vidzemes zemnieku tiesisko stāvokli. (Baltijas historiografijā šo apoloģētisko virzienu rada H. Bruinings, kad viņš, aizstāvot Baltijas muižniecību no E. Lōninga viņa rakstā "Die Befreiung des Bauernstandes in Deutschland und in Livland" pret muižniecību vērsītiem pārmetumiem, ka pie Vidzemes zemnieka beztiesiskā stāvokļa vainojama galvenā kārtā vietējā muižniecība, atbild ar rakstu "Apologe-tische Bemerkungen", kur viņš cenšas novērst no muižniecības visus apvainojumus¹⁾). Ja Hilchens piegriežas romiešu tiesībām, tad nekādā ziņā nevar tiect, ka šāda Hilchena rīcība runātu pretīm muižniecības gribai. Muižniecība nemaz nebija noskaņota pret romiešu tiesībām. Taisnā otrādi, Sigismunda Augusta privilēģijā viņa izteic vēlēšanos, lai pie jauna kōdeka sastādīšanas piedalītos romiešu tiesību pazinēji. Tā tad šai ziņā pārmetumi Hilchenam ir nepamatoti, jeb, citādi runājot, pārmetumi būtu attiecināmi uz visu muižniecību. Turklāt Hilchens savos noteikumos par zemniekiem neienes nekā tāda, kas pēc būtības runātu pretīm pastāvošai tradīcijai. 11. nod. saturs ņemts lielā mērā no nōlīgumiem par aizbēgušo zemnieku izdošanu. Sveši ir tikai no romiešu tiesībām aizgūtie formulējumi, bet svešā romiešu tiesību schēmā ietverts pazīstams saturs. Ja savos

1) Baltische Monatschrift XXVII. B. 2. Heft. Riga, 1880.

formulējumos Hilchens pielīdzina Vidzemes zemnieku stāvokli romiešu vergu stāvoklim, tad arī šeit Hilchens nenoziedzas pret muižniecības gribu: viņš tikai ietērpj likuma formā to, pēc kā tiecās muižniecība - stiprināt savu varu pār zemnieku, noteikt pār viņa personu un mantu. Nav arī jāaizmirst, ka muižniecības pārstāvji pārbaudīja Hilchena projektu un atzina to par labu. Arī tas liecina, ka Hilchens izteic muižnieku gribu.

Par zemniekiem Hilchens raksta sava projekta II.grāmatā. Šī grāmata ir vienīgā no pārējām trim, kas sākas it kā ar mazu ievadu. "Kamēr tas, kas attiecas uz vispārējām tiesībām netiks citādi noteikts un izskaidrots, mums plašāki jāapskata tās tiesības, kas atsevišķi attiecas uz katru īpaši, un vispirms piegriezīsim vērību tam, kas skar personu, un pēc tam tām, kas skar zemi un īpašumus". Šim īsam ievadam seko 1.nodaļa - Von unterschiedlichem Stande der Persohnen (kas minēta jau agrāk), par cilvēku sadalīšanu brīvos un tādos, kas padoti cita varai, pie kam aizrādīts, ka sākmā apskatāmas to cilvēku tiesības, kas padoti cita varai, jo tas atļaus labāki saprast brīvo cilvēku tiesības. Tālāk seko šādu nepilntiesīgo cilvēku apraksts. Vispirms minēti bērni un viņu tiesības un attiecības pret vecākiem, tad vīra un sievas tiesiskās attiecības (starp citu sieva nedrīkst bez vīra ziņas pārdot savu kustamo mantu), tālāk ir runa par nepilngadīgiem un viņu aizbildņiem. Tad seko 10.nodaļa - "Von guten Freunden, Dienern und Tagelöhnern". Šī nodaļa attiecas uz dažādu kārtu personīgiem kalpotājiem un algādžiem, bet visi viņi ir brīvi cilvēki un, nokalpojuši nolīgto laiku, var iet pie cita kunga. Tomēr, ja viņi nav muižnieku kārtas, tad

pirms aiziešanas viņiem jāsaņem no kunga pase (Passport). Ja kāds pieņem darbā vai piespiež strādāt kalpotāju, kas aizgājis no sava bijušā darba devēja bez pases un atļaujas, tam jāatbild par savu rīcību zemes tiesā un jāmaksā 50 poļu florinu soda naudas, pie kam pusi saņem cietušais, bijušais kungs. Tāpat sodāms tas, kas pietur aizbēgušo kalpotāju.

Beidzot 11.nodaļā - "Von den Erb-Bauren und Wiederforderung derselben wen sie verlaufen", apskatīta vēl viena nepilntiesīgo kategorija - zemnieki. Izrādās, ka zemnieku tiesiskais stāvoklis ir daudz ļaunāks kā citu nepilntiesīgo, viņi ir nebrīvi cilvēki, kas pilnīgi padoti sava kunga varai.

11.nodaļas pirmais pants formulē zemnieka, dzimtcilvēka atkarīgo stāvokli: "Dzimtcilvēki (Erb-Pauwren) un viņu pēcnācēji, tāpat arī viņu manta atrodas viņu kungu (Herrschaft) varā, un tie nevar bez viņu atļaujas un piekrišanas nedz ko pārdot, nedz arī kur citu aiziet".

Jau agrāk aplūkoju, kādā ziņā par šī panta precedentu var uzskatīt Sigismunda Augusta privilēģiju, un kā izteicas romiešu tiesību ietekme. Paceļas jautājums, ko Hilchens smēlis no bīskapu un ordeņa mestru vienošanās līgumiem un ko ienesis jauna. Jauns ir zemnieku atkarības vispārīgais formulējums. Tādu, protams, nevar sastapt nolīgumos, kas satur vienīgi praktiskus noteikumus, kā jārikojas katrā atsevišķā gadījumā, lai atgūtu atpakaļ, savus aizbēgušos zemniekus. Pats zemnieku apzīmējums "Erb-Pauwren", dzimtzemnieki gan sastopams vienošanās līgumos. Pirmoreiz zemnieks nosaukts par "Erffmann" 1494.g. 31.janvāra līgumā starp Rīgas bīskapu Miķeli

Hildebrandu un virsbīskapijas vasaliem. 11.nodaļas pirmā pantā Hilchens uzsver, ka nevien pats dzimtzemnieks, bet arī viņa pēcnācēji ir padoti kunga varai. Šāds vispārīgs formulējums nolīgumos nav sastopams, bet tai pašā Rīgas virsbīskapa Hildebranda 1494.g. nolīguma 2.p.¹⁾ ir noteikums: "ja kādu aizbēgušo zemnieku pieprasa viņa bijušais dzimtkungs (Erffherr), tad bērni seko savam tēvam, ja arī tie dzimuši tā kunga muižā, pie kuŗa zemnieks bija aizbēdzis." Tā tad bijušā kunga tiesības uz zemnieku dabiski pāriet uz zemnieka bērniem. Arī jaunākie brāļi seko vecākajam un nevar palikt pie svešā kunga. Šādā kārtā redzams, ka arī nolīgumos par aizbēgušo zemnieku izdošanu kunga tiesība atprasīt savu aizbēgušo dzimtcilvēku, jeb citādi, kunga tiesība uz zemnieku, attiecināma nevien uz viņu pašu, bet pāriet arī uz viņa pēcnācējiem un asinsradniekiem.

Tālāk Hilchens saka, ka kunga varā ir arī visa zemnieka manta (Haab und Gütter). Visi līdz šim zināmi vienošanās līgumi nosaka, ka aizbēgušie zemnieki izdodami ar visu mantu (mit erer have), ko viņi aizbēgot paņēmuši līdz, un arī to, ko ieguvuši jaunajā dzīves vietā. Arī šeit muižnieki pretendē nevien uz aizbēgušo zemnieku, bet arī uz viņa mantu. Bet šī muižnieku pretenzija nav izteikta tik radikālā un vispārīgā formā - ka kunga varā ir nevien pats zemnieks, bet arī viņa īpašums, kādu sastopam pie Hilchena. Citādi Hilchena formulējums pilnīgi atbilst nolīguma saturam. Bet līgumos nav noteikumu, ka zemnieki nedrīkst bez kunga piekrišanas un atļaujas kaut ko pārdot, vai aiziet uz citu vietu. Piegriežoties pēdējam aizlie-

1) L.Arbusow, Die altlivländischen Bauerrechte. Anhang, No 27. (Mitteilungen aus der livländischen Geschichte.) B. XXIII, Riga, 1924-26.

gumam, jāsapaka, ka šeit Hilchens neieved kaut ko jaunu, kas nesaska-
nētu ar nolīgumiem. Lai gan nolīgumos šāds aizliegums zemniekiem
pāriet uz citu vietu nebija tieši izteikts, bet nolīguma mērķis ta-
ču bija piecietināt zemniekus pie zināmas muižas, aizliegt viņum
pamest savas dzīves vietas.

Citādi ir ar Hilchena noteikumu, kas aizliedz zemniekiem pār-
dot savus ražojumus. Kā tas redzams piem.no 1537.g.29.septembra
Valmieras landtaga lēmuma ¹⁾ šāda aizlieguma nebija. Saskaņā ar land-
taga ārecesu, ja zemnieks ir nokārtojis visas savas nodevas un nomak-
sas, tad viņš var brīvi vest visus savus ražojumus un pārdot tos up
den frien marckeden, die van der overcheyth thogelathen. Kā uzpircē-
jiem, tā arī zemniekiem aizliegts pārdot un uzpirkt preces ārpus
tirgiem, par šī noteikuma neievērošanu draud preču konfiscēšana un
vēl sods. Zemnieki gan nedrīkst uzpirkt nedz lauku ražojumus un lo-
pus, nedz arī tirgotāju preces, lai tos pārdotu tālāk. Tāpat 1598.
g. 15.janvāra Cēsu landtaga lēmumā, kur muižniecība un pilsētas pa-
nāk izlīgšanu tirdzniecības lietās, redzams, ka muižnieku zemniekiem
atļauts brīvi vest uz tirgu un tur pārdot labību un citus ražojumus,
ja viņi nokārtojuši savas nodevas un parādus ²⁾.

Tādā kārtā projekta 11.nodaļas 1.p. jauns ir vispirms vispārī-
gais dzimtbūšanas formulējums, bez tam jauns ir arī noteikums, ka
zemnieks nedrīkst neko pārdot bez kunga ziņas. To Hilchens secina
no savas vispārīgas formulas, ka pats zemnieks un viss viņa īpašums
atrodas kunga varā.

1) L.Arbusow, Die altlivländischen Bauerrechte. Anhang.No.43 pg.114,
115. Mitteilungen aus der livländischen Geschichte, B.23. Riga,
1924-26.

2) Gadebusch, Livländische Jahrbücher, II.T.II.Abschnitt,pg.191-192.
Riga, 1781.

2.p. satur sīkākus noteikumus par zemnieku izdošanu. "Ja zemnieks vai tā dēls, nebūdami atsvabināti, slepeni aiziet pie kāda priekšnieka (Hauptman), vai kāda muižnieka, tad tā kungs var to caur savu sūtītu (cilvēku), lai kādā vietā viņš to sastaptu, brīvi un nebaidoties no soda (frey ungescheuet) saņemt ciet, un tās vietas kungam, kur viņš bēgli saticis, to piedāvāt un lūgt viņu izdot bēgli, tāpat tā bērņus un mantu. Bet ja šīs vietas kungs viņa lūgumu neizpilda, tad viņš (cietušais muižnieks) var aicināt to (vainīgo) zemes tiesā, kur tam jāierodas neatliekami pirmā termiņā, bet ja tiesas priekšā aicinātais neierodas, tad cik reizes viņš nav ieradies, tik reizes viņš maksā 20 poļu guldeņus, un tomēr viņam aizbēgušais jāizdod. Tikai gadījumā, ja pagājuši 10 gadi no tā laika, kad viņam kļuvusi zināma (zemnieka aiziešana), viņš nevar pieprasīt bēgli, jo laiks ir noildzis".

Vai šī panta saturs saskan ar vienošanās līgumiem par aizbēgušo zemnieku izdošanu (Einigungen Über die Ausantwortung verstri-chener Bauern), un kāda ir šādu zemnieku pieprasīšanas un izdošanas kārtība pēc vienošanās noteikumiem?¹⁾

Pirmo reiz izteicieni "forderinge und utantwortinge", "utantworten sundir weddirseggent" sastopami 1424.g. Valkas landtaga lēmumā, kur tie attiecināti galvenā kārtā uz aizbēgušo drellu izdošanu viņu kungiem (Herschopp)²⁾. Vēlāk šie izteicieni atkārtojas

1) Vienošanās teksti iespiesti L. Arbuzova raksta Die altlivländischen Bauerrechte pielikumā No. 23, 27. un 56 (Mitteilungen etc. Bd. XXIII.) un krājuma Akten und Rezesse der Livländischen Stände-tage Bd. III. Riga 1910. (No. 27, 41. un 46).

2) Liv- Est- u. Curländisches Urkundenbuch, VII. Bd. Riga, Moskau 1881. (No. 206.).

visos nolīgumos. Vecākais līgums par aizbēgušo zemnieku izdošanu, kas līdz mums nonācis, ir Tērbatas bīskapa Bartolomeja Saviļjerves, viņa doma kapitula, Falkenavas abata un Tērbatas bīskapijas bruņniecības vienošanās. (Bīskapa Bartolomeja vienošanās atsaucas uz kādu vecāku nolīgumu, kas nav uzglabājies). Tērbatas vienošanās noslēgta pēc prof. L. Arbusova domām vēlākais 1458.g. pirmajā pusē, varbūt 1458.g. jūnijā, Kirempē¹⁾ (pašā dokumentā izdošanas gads nav minēts). Jau šis Tērbatas nolīgums satur zemnieku izdošanas pamatnoteikumus. Turpmākie nolīgumi papildina Bartolomeja vienošanos ar dažiem jauniem noteikumiem, nosaka, kā rīkoties gadījumos, kas Tērbatas līgumā vēl nebija paredzēti, un izplata zemnieku izdošanas noteikumus citos Livonijas novados. Bet galvenie noteikumi atkārtojas visos nolīgumos.

No nolīgumiem redzams, ka liela loma zemnieku izdošanas aktā pieder sevišķiem tā sauc. arkla tiesnešiem (Hakenrichter), kuŗu pienākumos ietilpst - palīdzēt muižniekiem atdabūt atpakaļ aizbēgušos zemniekus, izšķirt strīdīgus un neskaidrus jautājumus par zemnieku piederību vienam vai otram muižniekam, uzlikt soda naudas, piespriest cietušam muižniekam atbildētāja zemnieku vai veselu zemnieka sētu, ja cietušā aizbēgusais zemnieks (vai visa saime) aiz atbildētāja muižnieka vainas vairs nav dabūjams, spriest tiesu kopā ar diviem zvērinātiem piesēdētājiem no muižnieku vidus. Ja arkla tiesnesis izbrauc uz kādu muižu, lai izšķirtu kādu ķildu, sakarā ar aizbēgušā zemnieka izdošanu, tad viņš un viņa divi pavadoņi saņem uzturu no

1) L. Arbusow. Anhang, pg. 95. (Mitteilungen etc. B. XXIII).

muižnieka, kuŗa muižā viņi apmetās (sākumā viņi dzīvo sūdzētāja un tad atbildētāja muižā). Ja muižnieks liedz arkla tiesnesim šo uzturu, tad viņš drīkst pats ņemt visu, kas viņa un viņa pavadoņu uzturam ir vajadzīgs. Trešā daļa no visām soda naudām nāk par labu arkla tiesnesim. Saskaņā ar 1494.g. vienošanos starp Rīgas virsbīskapu Miķeli Hildebrandu un virsbīskapijas vasaliem arkla tiesnesis saņem vienu guldeni no tā muižnieka, kas pieturējis aizbēgušo zemnieku vai zemnieka saimi, ja agrākais zemnieka dzimtkungs ar tiesneša palīdzību atdabujis atpakaļ savus bēgļus.¹⁾

Pati aizbēgušo zemnieku pieprasīšanas un izdošanas kārtība ir šāda. Ja kāds zemnieks (vai visa zemnieka saime) ir aizbēdzis un to pieturējis kāds cits muižnieks, un agrākais zemnieka dzimtkungs kautkādā ceļā saņem ziņu par sava zemnieka atrašanās vietu, vai arī pats to sastop, tad viņš vispirms griežas pie tā muižnieka, pie kuŗa atrodas bēglis, ar prasību izdot to. Ja 4 nedēļu laikā muižnieks liedzas prasību izpildīt, tad cietušais muižnieks griežas pēc palīdzības pie arkla tiesneša, kas nosaka muižniekam, zemnieka pieturētājam, 2 nedēļu laikā izdot zemnieku. Ja arī tas nelīdz, tad arkla tiesnesis pats dodas uz muižu un piespiež izpildīt cietušā muižnieka prasību. Ja par to laiku zemnieks ir paguvis aizbēgt arī no šī muižnieka, bet muižnieks pirms tam izmantojis viņu darbam savā muižā vai veicinājis viņa tālāko bēgšanu, tad arkla tiesnesis piespriež sūdzētājam ķīla valdījumā ne mazāk darba spējīgu zemnieku vai zemnieka saimi ar māju, zemi un visu iedzīvi. Cietušam muižniekam ir tiesības

1) L.Arbusow, Anhang No.27 p.3. (Mitteilungen etc. Bd.XXIII).

to paturēt un izmantot tik ilgi, kamēr viņš saņem atpakaļ savu aizbēgušo zemnieku vai saimi, vai izlīgst ar vainīgo muižnieku, vai kamēr tiesa izšķir ķildu. Zemnieks jāizdod ar visu mantu, ko viņš aizbēgot paņēmis līdz vai ieguvis jaunajā dzīves vietā. Ja viņš ir iesējis labību, tad ņem līdz visu ražu (tāpat sienu), atskaitot desmito tiesu, kas nākas muižniekam, pie kuŗa viņš bija apmeties, nomātos vai parādā ņemtus lopu un arī to, kas piestiprināts un piena-glots pie zemes (ertfast und nagelvast). Muižnieks, kas pieturējis zemnieku, nedrīkst celt pret zemnieku nekādas citas prasības, piem. pieprasīt atlīdzināt kādu parādu. Ja kāds zemnieks aizbēdzis no sava dzimtkunga un pēc ilgāka laika atkal atgriežas pie viņa, tad šāds zemnieks nav jāizdod, un tam jāpaliek pie sava pirmā kunga.

Šādu aizbēgušo zemnieku pieprasīšanas un izdošanas kārtību nosaka nolīgumi. Pie Hilchena arkla tiesmeša vairs nesastopam. Visus neskaidros un apstrīdāmos gadījumus izšķir zemes tiesa (Landgericht). Muižnieks, kas liedzas izdot svešu zemnieku, aicināms zemes tiesā, un neierašanas gadījumā tam jāmaksā par labu cietušam 20 poļunguldeņi, pie kam šo sodu atkārtoti tik daudz reiz, cik reiz muižnieks nav ieradies tiesā. Pie Hilchena minēts tikai šāds zemnieka aiziešanas gadījums - ja kāds zemnieks slepeni aizbēg pie kāda priekšnieka, Hauptmann (laikam domāts ķēniņa muižas pārvaldnieks), vai no kāda muižnieka, tad zemnieka kungs drīkst bēgli caur savu sūtīto cilvēku, lai kur viņš to sastaptu, brīvi un nebaidoties no soda (frey ungescheuet) saņemti ciet, darīt to zināmu kungam, kuŗa īpašuma robežās viņš zemnieku sagūstījis, un lūgt viņu izdot bēgli ar visu ģimeni un mantu. Šī vieta Hilchena projektā ļoti atgādina 1509.g. Pletenbergas vie-

nošanās 16.p.: "Item off eynem gudenmanne syn bur entmothe, de eme entloopen were, den mach he grypen und der herschup uppeden, up wes lande dat her ene gripet... so mach he ene wegh to huisz voren und breckt daranne nicht"¹⁾. Bet pretēji šī paša nolīguma 7.p. Hilchens noteic citu bēgļu atprasīšanas noilguma termiņu. Pēc Hilchena kōdeka noteikumiem aizbēgušo zemnieku var atprasīt tikai 10 gadu laikā, pēc tam prasības noilgst; kamēr Pletenberga vienošanās nosaka daudz garāku termiņu - 30 gadus. Liekas, ka XVI.g.s. beigās jautājums par zemnieku bēgšanu un izdošanu ir zaudējis savu asumu. Arkla tiesne - sis vairs nebraukā pa muižām, lai palīdzētu muižniekiem atdabūt atpakaļ viņu aizbēgušos dzimtļaudis, visas ķildas, kas izceļas starp muižniekiem aizbēgušo zemnieku dēļ izlemj un nokārto zemes tiesa. Arī bēgļu atprasīšanas laiks ir kļuvis daudz īsāks. Rodas iespaids, ka zemnieki ir daudz maz nomierinājušies un nebēguļo tik lielā mērā, kā XV.g.s. otrā pusē un XVI.g.s.sākumā, kad sākas zemnieku piecietināšana pie muižām, un kad muižnieki piespieda savus valdniekus, bīskapus un ordeņa mestru, izdot noteikumus par aizbēgušo zemnieku izdošanu.

Hilchena projekta 11.nodaļas 3 p. nav visai labi saprotams. Šeit lasām: "Bet ja kāds zemnieks no ķēniņa muižas aizbēg pie kā - da muižnieka, tad tas nav izdodams, bet tam jāpaliek pie tā (muižnieka) pie kuŗa viņš aizgājis." Kādēļ jāizdod tie zemnieki, kas aizbēguši no kāda muižnieka uz ķēniņa domēni, kamēr aizbēgušie ķēniņa muižu zemnieki nav izdodami, paliek neskaidrs, Pāts Hilchens sniedz

1) Einigung des O.M.Wolter von Plettenberg mit dem Elekten Gotschalk Hagen von Reval. 1509.Juni 24.(Akten und Rezesse, Bd.III.No.46).

šādu izskaidrojumu: " ... das ist also zu verstehen, wan von einem Hauptman zum andern ein Pawr sich verfügen werde"; bet tas lietu nemaz nenoskaidro. Varbūt Vidzemes muižniecība vienkārši gribēja ar šādu kōdeka noteikumu iegūt sev vēl kādas jaunas priekšrocības, bet grūti ticams, ka gadījumā, ja Hilchena projekts būtu ieguvis apstiprinājumu, Polijas valdība būtu atstājusi sev tik neizdevīgu noteikumu.

4.un 5.pp. skan šādi : "Ja kāds (dzimteilvēks), ko bija atsvabinājis viņa kungs, un kas tādā kārtā bija kļuvis brīvs, pēc tam atdodas citā varā un kā dzimtzemnieks ņem valdījumā laukus un sētu (und alsse ein Erb-Pawer Aker und Hoff in besitz an niembt), un paliek šai kārtā (Standt) 3 gadus, tad viņu vairs nevar uzskatīt par brīvu (cilvēku), un viņš vairs nevar aiziet no tā, zem kuŗa varas viņš no jauna stājies; tāpat viņš nevar aiziet no lauka, kuŗu viņš uzņēmis apstrādāt, bet gan viņam un viņa bērniem, kas viņam pēc tam dzimuši, ir jāpaliek tā kunga varā, kuŗam viņš padevies. Bet citiem bērniem, ja tie nav bijuši atsvabināti, jāpaliek pie agrākā kunga (Junker)."

Šo pantu saturs neatbilst vienošanās saturam. Vienošanās nerunā par zemnieku atsvabināšanu, tur izstrādāti noteikumi par zemnieku pieprasīšanu un izdošanu. Zemnieks nedrīkst pāriet pie cita kunga, dzimtkungs cenšas visādiem līdzekļiem atgūt atpakaļ savus aizbēgušos zemniekus, viņš tos vajā un gūsta. Turpretī šie panti paredz zemnieku atsvabināšanu. Dzimtkungs dod savam zemniekam brīvību, un tādā kārtā viņš var netraucēti aiziet pie kāda cita muižnieka. Bet ja viņš saņem no svešā muižnieka kādu postā pamestu zem-

nieka sētu un laukus un 3 gadus pilda visas ar šo zemi saistītas kļaušas un nodevas, tad viņš atkal kļūst par dzimtzemnieku, kas nevar aiziet no sava jaunā dzimtkunga un nevar pamest laukus, ko viņš uzņēmis apstrādāt. Tā tad ir jau izveidojies princips, ka piecietina zeme: ja kāds brīvs cilvēks apmetas uz dzīvi kādā atstātā zemnieku sētā un strādā dzimtzemnieka kļaušām apgrūtinātu zemi, tad viņš jau zaudē savu brīvību. Tomēr neskaidrs paliek jautājums, vai Hilchens šeit apraksta kārtību, kas jau bija izveidojusies XVI.g.s. beigās, vai ievēd jaunus noteikumus.

4.un 5.pp.noskaidro vēl vienu apstākli: brīvību var iegūt tikai katrs dzimtzemnieks personīgi, tā nepāriet uz viņa bērniem, kamēr nebrīvība ir mantojams stāvoklis un pāriet uz pēcnācējiem. Tādēļ bērni, kas dzimuši pēc tam, kad atsvabinātais zemnieks pārgājis pie cita kunga, pieder jaunajam dzimtkungam; turpretī tie bērni, kas dzimuši vēl pie agrākā kunga, ja tie nav bijuši atsvabināti, paliek pie bijušā dzimtkunga.

6.pantā lasām: "Tas, kas ir noteikts par dzimtzemniekiem, attiecināms arī uz tiem, kurus parasti dēvē par dārzniekiem (Gürtner), t.i.tiem, kas, būdami padoti citiem, saņem kādu dārzu (Garten), par ko viņiem jāpilda zināmas darba kļaušas."

Šos Gürtner, lat. hortulani A.Švābe latviski apzīmē par iebūviešiem (vāciski enfotling jeb Einfüßling).¹⁾ Tie bija uz zemes nometinātie kalpi, vaļinieki, kas pildīja muižā kļaušas kā kājnieki. Bieži viņi bija amatnieki - kalēji, dzirnavnieki, skroderi.

1) A.Švābe. Pagasta vēsture. Rīgā 1926. pg.135 utt.

XV.g.s. viņiem piederēja mazi zemes gabali (resp.dārziņi), parasti viņiem piešķīra postā pamestās atmatas vai bandu lauciņus mežā. Kamēr viņi vēl nebija sev uzcēlušī māju, viņi parasti mitinājās kāda arkla vīra pirtī vai rijas kambarī, kādēļ tos sauca arī par pirtniekiem un kambarniekiem. Blakus kājnieku klausām un dažām citām nodevām par labu muižai, dažas dienas viņiem bija jānokalpo arī zemniekam-saimniekam; uz kuŗa arkla viņi dzīvoja. Ar laiku iebūviešu zemes gabals pieauga līdz 1/8 arkla un pat līdz 1/2 arklam, un viņi saplūda kopā ar citiem pusarkliniekiem jeb puseniekiem.

Šos iebūviešus min arī vienošanās. Tāpat kā Hilchens visus noteikumus par dzimtzemniekiem attiecina arī uz iebūviešiem (Gartner), arī vienošanās nosaka, ka aizbēgušie iebūvieši (einfotlinge) izdodami līdzīgi arkliniekiem (hakenman) un vaļiniekiem (losdrever).¹⁾

Pavisam citādā stāvoklī atrodas nomnieki. Par tiem runā 7.pants: "Citādi ir ar tiem, kas uz zināmu laiku nomā veselu zemnieka sētu vai pusi no tās un maksā par to zināmu gada nomu (jahrgeldt) un nepilda nekādas Klausas (keine arbeit leisten). Jo (nomas) laikam notekot, ja viņi ir nokārtojuši savus maksājumus (ihre Pension), viņi var brīvi aiziet, kurp vēlas."

Kamēr 6.pantā minētā lauku iedzīvotāju kategorija - iebūvieši ir nebrīvi, piecietināti zemei, nomnieki ir brīvi cilvēki, kas, nokārtojuši savu nomas maksu, var netraucēti pāriet uz citu vietu. Starpība ir tā, ka iebūviešiem par apstrādājamo zemi jāpilda klau-

1) 1508.g. vienošanās p. 1. (Akten und Recesse III.No.41), 1509.g. vienošanās p.5. (ibidem No.46) un 1554.g. vienošanās p.1. (L.Arbusow, Anhang No.56).

šas (...dafür gewisse arbeit zu thun verpflichtlich...), turpretī nomnieki nekādos kļaušu darbos neiet, bet maksā tikai gada nomu. Šeit arī atrodams izskaidrojums tam apstāklim, ka vieni nevar nekur aiziet no apstrādājamās zemes, kamēr otriem tas ir atļauts. Tā tad pie vietas, pie zināmas muižas zemniekus saista kļaušas. Muižnieki neļauj zemniekiem aiziet, jo viņiem vajadzīgs zemnieku darbs, viņiem vajadzīgi pastāvīgi darba spējīgi strādnieki, kas kā zirdzinieki vai kājnieki apstrādā plašos muižas laukus. Un muižnieki cenšas saistīt pie muižām taisni zemniekus-saimniekus, arkla vīrus, jo tiem ir vajadzīgais darba spēks, viņu saime (Gesinde) un vajadzīgais inventārs.

Padodoties Polijai, muižnieki steidzās ar Sigismunda Augusta privilēģiju nodrošināt pie jauniem Vidzemes valdniekiem savas pretenzijas uz zemnieku darbu, kas viņiem bija tik nepieciešams. Privilēģijas XXIII.art. lasām: "Tā kā līdz šim muižnieku zemniekiem (Nobilium rustici) bija jāpilda kļaušas tikai saviem kungiem, tad muižniecība lūdz gādāt par to, ka zemniekus nespiež ne pie kādiem citiem darbiem, lai tādā kārtā netiktu aizkarta muižniecības privilēģija (libertas), un lai šai ziņā tiktu ievērots vecais paradums (antiqua consuetudo)."¹⁾

Šeit kā vienmēr, kad runa bija par privilēģijām, muižniecība atsaucās uz veco paradumu, lai gan viņas prasība bija jauna, to nevarēja atbalstīt uz tradīciju, piem. Bruņnieku tiesībās par kļaušu

1) Sig. Aug. priv.art.XXIII (G.v.Buddenbrock, Sammlung der Gesetze, I.B. pg.372).

darbiem nekas nav minēts. Zemnieku darba spēks muižniekiem kļuva vajadzīgs tikai tad, kad viņi (XV.g.s.sākumā) sāka piegriezties lauksaimniecībai, kā ienākumu avotam, kad sāka ierīkot muižas lielsaimniecības, paplašināt muižas laukus un ražot tirgum, izvedumam uz ārzemēm; tad viņi vairs nevarēja iztikt bez viņiem pieejamā zemnieku darba spēka un tad viņi sāka piecietināt zemniekus pie vietas, pie savām muižām.

Interesantu komentāru Sigismunda privilēģijas XXIII.art. sniedz Budenbroks.¹⁾ Viņš piezīmē: "Dieser Artikel, der das Eigenthumsrecht des Guthsherrn über die Kräfte seines Grundunterthans allein zu disponiren, betrifft, ist eines der wichtigsten Privilegien und noch heutiges Tages anwendbar." Vēl XIX.g.s. sākumā pašas muižniecības radīto tiesību pieprasīt no zemniekiem kļaušu darbus, vienu no dzimtbūšanas galvenajiem pamatiem, Budenbroks uzskata par svarīgāko muižniecības privilēģiju.

Pēdējie divi ll.nodaļas panti 8. un 9. runā par zemnieku atsvabināšanu. "Katram ir atļauts atsvabināt un atlaist (brīvā) ikvienu, kas padots viņa varai, vai zemnieku-saimnieku kopā ar viņa sievu, vai arī viņa bērnus, vai visus kopā, vai katru atsevišķi. To viņš var darīt vai nu zemes tiesas priekšā, vai ar testamentu, vai ar atlaišanas vēstuli (erlassungsbrieff), apstiprinot to ar parakstu un zīmogu un izdodot atbrīvojamam. 9.p. Bet kas ir atlaists brīvā, tāpat viņa sieva, kas vienmēr seko vīram, un bērni, kas

1) Sig.Aug.priv.art.XXIII (G.v.Buddenbrock, Sammlung der Gesetze, I.B. pg.458).

dzimuši pēc tam, uzskatāmi par brīviem, ja vien viņi paši labprātīgi neatgriežas zemnieku kārtā agrāk minētā ceļā".

9.pantā Hilchens lietā jaunu terminu Pawrenstandt, turklāt vēl kā pretstatu tādiem zemniekiem, kas ir brīvi, die frey gelassen. Piederēt pie zemnieku kārtas toreiz jau nozīmēja būt nebrīvam, vismaz Hilchens to tā grib uztvert. Ka XVI.g.s. beigās tomēr vēl bijuši brīvi zemnieki, par to netieši liecina pats Hilchens. Viņš gan tieši nerunā par brīviem zemniekiem, neapraksta viņu tiesības un stāvokli, bet netieši ļauj saprast, ka tādi bijuši. 7.pantā Hilchens min nomniekus, kas rentē zemnieku sētas un var brīvi pāriet uz citu vietu; tāpat viņš apraksta zemnieku atsvabināšanas noteikumus. No tā, ka vajadzēja noregulēt zemnieku atsvabināšanu, var secināt, ka zemnieku atsvabināšanas gadījumi nemaz nebija tik reti. Šādi noteikumi nav sastopami nolīgumos par aizbēgušo zemnieku izdošanu. Tos Hilchens ņem no romiešu tiesībām, un tā lieku reizi pielīdzina nebrīvos Vidzemes zemniekus romiešu vergiem un atsvavinātos - brīvlaistajiem. Bet šie noteikumi skaidri liecina, ka nekādā gadījumā visus zemniekus nevarēja uzskatīt par nebrīviem dzimtļaudīm.

9.pantā sastopams šāds izteiciens - atsvabinātie zemnieki zaudē brīvību, ja viņi atkal atgriežas zemnieku kārtā mit guten freyen willen. Liekas, it kā zemnieks labprātīgi pakļautos dzimtkunga varai, it kā stātos kādās līguma attiecībās ar muižnieku. Varbūt to varētu saprast šādā kārtā: kāds svešs zemnieks saņem no

muižnieka postā pamestu zemnieka sētu un uzņemas pildīt visas ar šo sētu saistītās nodevas un klaušas. Bet līdz ar to viņš saista sevi ar zināmu vietu, muižu un nevar vairs to brīvi atstāt.

9.pantā minēts, ka atsvabinātā zemnieka sieva vienmēr seko savam vīram. Šis punkts atgādina līdzīgus vienošanās noteikumus - ka sieva un vīrs nav šķirami. Ja kādam arkla vīram aizbēgusi sieva, tad viņu nedrīkst pieturēt un bez pretošanās jāizdod pieprasītājam. Par neizdošanu draud nāves sods.¹⁾ 1554.g. Kurzemes bīskapa un ordeņa mestra Galena līguma 3.paragrafā vēl pieminēts: "ja kāds zemnieks padzen savu sievu, tad kungam zemnieks jāpārlicina, lai viņš savu sievu ņem atpakaļ un uz priekšu vairs nepadzen."

Projektā nākošai, 12.nodaļai šāds virsraksts: "Von den Starck-Umblauffenden Bettlern." Šai nodaļā Hilchens dod dažus praktiskus norādījumus, ko darīt ar daudziem spēcīgiem un veselām cilvēkiem, kas, uzdodamies par ubagiem, slaiestās bez darba un ar savu uzbāzību un bezkaunību traucē pārējos iedzīvotājus.

1. Katram, kas sastop viņam padotā valdījuma robežās šādus ubagus un vaļiniekus, ir atļauts saņemt viņus ciet un piespiest strādāt līdz tam laikam, kamēr viņus pieprasīs viņu kungi (Junker und Herrschafften). 2. Čiganiem un žīdiem vispār nevar atļaut uzturēties zemē. 3. Tiem, kas šādus cilvēkus uzņem pie sevis un dod viņiem nakts māju, draud naudas sods (200 florīnu). 4. Klaidoņus,

1) 1504.g. Sāmsalas bīskapa vienošanās 6.p. (Akten und Rezesse, III. No.27). 1509.g. Pletenberģa vienošanās 6.p. (Ibidem No.46) un 1554.g. Kurzemes bīskapa vienošanās 3.p. (L.Arbusow, Anhang, No.56).

kas slaistās bez darba un kas 3 dienu laikā pilsētā nav stājušies pie darba kāda dienestā vai amatā, birģermeistars, rāte un tiesa var aizturēt un likt tiem labot grāvjus vai vaļņus.

Ar šīs nodaļas noteikumiem muižniekiem ir dota iespēja iemantot sev liekus kļaušiniekus: viņiem vajaga tikai saņemt uz savas zemes veselus un spēcīgus kļaidoņus un pielikt tos pie darba savā muižā. Šiem kļaidoņiem un varbūt bieži noziedzīgiem elementiem blakus nostādīti vaļinieki (Losstreiber), kalpi, kas palikuši bez darba vai aizbēguši no sava kunga; arī tos var aizturēt un spaidu kārtā viņus piespiest strādāt. Kļaidoņiem netieši pielīdzināti arī zemnieki-saimnieki, arkla vīti, kam jāiet klausās uz muižu un jāpilda tāds pats darbs, kādu muižnieks uzliek kļaidoņim kā sodu, kā spaidu līdzekli. Muižnieki grib iztīrīt laukus no šādiem nedrošiem elementiem. Žīdi un čigani pavisām izraidāmi. Neviens nedrīkst pieņemt un dot patvērumu šādiem cilvēkiem. Palīgā jānāk arī pilsētai, liekot kļaidoņus pie grāvju rakšanas un vaļņu nocietināšanas darbiem.

Atliek apskatīt vēl II. grāmatas 17. nodaļu par muižnieku jurisdikciju: "Von Gerichts Gewalt und Halssgericht". "Lai gan katram muižniekam pieder tiesas un neierobežota vara pār saviem pavalstniekiem (Unterthanen), bet lai viņi šādu varu neizmantotu ļaunprātīgi un savu kundzību nepārvērstu tirannijā, mēs nosakām : ja starp kādu svešinieku un (muižnieka) pavalstnieku izceļas kāds strīdus, tad junkuram ir neierobežota tiesas vara lietu izmeklēt, izspriest un sodīt (vainīgo). Bet ja gadās kāda krimināla lieta (darin über Bluht mus gerichtet werden) starp junkuru pašu un viņa dzimtcilvēku,

1315.g. Dānijas ķēniņš Ēriks VI. apstiprināja tā sauc. Valdemāra-Ērika lēņu tiesības, kur lasām: "... so is de Kōnig plichtig, also-dane Guth tho verlehnen also se met Recht daran inbrachten, met aller Nutt, met Tegenden, met Tinsen, met allen Rechte in Hals und in Hante, im Dorp, am Velde, an Holte, an Water und also ferne, also eenes Mannes Marck wendet".¹⁾

²⁾
Tranzē-Rozeneks domā, ka kriminālās jurisdikcijas tiesības jau no paša sākuma piederējušas nevien Harijas un Vīrijas vasaliem (par ko liecina Valdemāra-Ērika tiesības), bet tās bijušas piešķirtas arī bīskapiju leimaņiem. Lai gan nedz agrākā, nedz vēlākā laikmetā nav norādījumu, ka krimināljurisdikcija būtu bijusi piešķirta ar kādu sevisķu formulu, jo lēņu grāmatās sastopamas tikai vispārīgas formulas, tad tas tomēr neļauj šaubīties, ka līdz ar lēni bīskapa vasali saņēmuši arī pilnu tiesas varu. Grūtāks jautājums par ordeņa vasalu jurisdikciju. Jāpatut vērā, ka ordenis bija daudz mazāk atkarīgs no saviem vasaliem kā bīskapi. Tranzē noraida uzskatu, ka ordeņa vasaliem tiesas vara nemaz neesot bijusi, bet visus noziegumus iztiesājuši ordeņa ierēdņi; varot tikai jautāt, vai ordeņa vasaliem bez zemākas jurisdikcijas, kas viņiem nenoliedzami piederējuši, bijusi arī krimināljurisdikcija. 1509.g. Plettenberga vienošanās liecina, ka vismaz ordeņa vasaliem Igaunijā tāda piederējuši, un varētu pieņemt, ka tāds pats stāvoklis bijis arī citos ordeņa apgabalos, lai gan neesot izslēgta arī varbūtība, ka ordenis patu-

1) J.Evers, Der Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte, Dorpat, 1821. Kōnig Waldemars in Dānemark Privilegium pg.47.

2) A.v.Transehe-Roseneck, Die Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland. (Mitteilungen aus der livl.Geschichte. B.23.Riga, 1924-26)

rējis sev kriminālo jurisdikciju Vidzemē un sevišķi Kurzemē, kur tas jutās drošāks. Līdzīgus uzskatus, pamatojoties uz lēņu grāmatām, izsaka A.Švābe¹⁾. Tikai viņš domā, ka ordeņa valsts latviešu daļā ordenis nebija devis saviem vasaliem tiesību spriest tiesu pār zemniekiem.

Vispārējā likumā, kas piešķirtu muižniecībai kriminālo jurisdikciju, nebija. Gan Valdemāra Ērika lēņu tiesību noteikums, ka lēnis jāpiešķir ar desmito un kunga tiesu un kriminālo jurisdikciju, pāriet Vecākās un no turienes Vidējās bruņnieku tiesībās, kas iepiestas 1537.g. un kas nosaka (Cap.II), ka bīskaps piešķir vasaliem kopā ar lēni tiesības saņemt desmito tiesu un citas nodevas, tāpat tiesību spriest kriminālo tiesu (mit rechte, in handt vnde in hals) ciemos, laukos, mežos, ūdeņos, cik tālu sniedzas kāda (lēņa) vīra novads (so verne eines mannes marck keret)²⁾. Šīs tiesības tiek dotas tādēļ, ka lēņu turētājiem pašiem saviem līdzekļiem jāaizsargā bīskapija no nekrīto iedzimto uzbrukumiem, kritot gūstā pašiem sevi jāizpērk, zaudējot mantu pašiem jācieš zaudējumi.

Bet Bruņnieku tiesības nebija nekāda oficiāla likumu grāmata, gan tikai prīvātas personas tiesisku normu kopoījums. Bez tam paceļas jautājums, vai dzimtbūšanas laika muižnieks varēja juridiski pamatot savas pretenzijas uz kriminālo jurisdikciju par savas muižas zemniekiem ar XIV.g.s. lēņa kunga viņa vasalam lēnī dotām jurisdikcijas tiesībām. Lēņa kungs piešķīra lēnī līdz ar visiem ienā-

1) A.Švābe, Pagasta vēsture I. Rīgā, 1926.

2) G.v.Buddenbrock, Sammlung der Gesetze Bd.I. pg.4-5.

kumiem un ar jurisdikcijas tiesībām, kā atalgojumu savam kareivim un ierēdnim par lēņa dienestu. Turpretī XVI.g.s. apstākļi ir gluži citādi. Lai varētu saistīt šī laikmeta muižnieka jurisdikciju ar vasala jurisdikciju Livonijas iekarošanas laikā XIII. un XIV.g.s., veco iestādījumu vietā jāliek jauni: lēnis, ko piešķīra ar ierobežotām tiesībām, jāatvieto ar privātu īpašumu, muižu; lēņa turētājam ar muižnieku, muižas īpašnieku, un vasalam piešķirtās tiesības un viņa pienākumu pārvaldīt un turēt tiesu zināmā novadā, kā saka Bruņnieku tiesības, "in dorpe, in velde, in holte, in water, - ar muižnieka iegūto neaprobežoto rīcības brīvību pār savu muižu un savas muižas zemniekiem, kas dod viņiem iespēju spriest pār viņiem tiesu. Tādēļ nevar teikt, ka dzimtbušanas laikmeta muižnieka tiesas vara pār zemnieku ir tā pati viduslaiku vasala jurisdikcija pār lēņa novadu.

1)
Sigismunda Augusta privilēģijas 26.pantā Vidzemes muižniecība lūdz Polijas ķēniņu piešķirt viņai kā sevišķu žēlastību, ar ķēniņa sevišķu labvēlību tiesības turēt civilo un kriminālo tiesu savās muižās, tāpat kā to savā laikā piešķīris Dānijas ķēniņš Igaunijas hercogistes muižniekiem. Muižniecība motivē savu prasību ar to, ka Livonijā bijusi ļoti daudzi gadījumi, kad zemnieki slepeni nogalinājuši savus muižniekus (quod Nobiles nonnulli Livoniae a propriis rusticis clam occisi sint), un tādēļ vajaga turpmāk atbaidīt viņus no šādiem noziegumiem.

Šeit muižnieki lūdz civilās un kriminālās jurisdikcijas tiesības,

1) G.v.Buddenbrock, Sammlung der Gesetze, Bd.I. pg.373-374.

lai tās izmantotu kā terrora līdzekli pret zemniekiem, kas cīnās ar muižniekiem, saviem brīvības ierobežotējiem. Atzīmējams, ka privilēģijas 26.pantā muižniecība neatsaucas uz veco paradumu, kā to dara 23. un 22. pantā, kur lūdz apstiprināt savas tiesības uz zemnieku darbu un tiesības pieprasīt aizbēgušos zemniekus; bet šai gadījumā tā atsaucas uz analogiju, lūdz piešķirt tādas tiesības, kādas devis Dānijas ķēniņš saviem Igaunijas vasaliem. Muižnieki nemin arī 1509.g. Plettenberga vienošanos, lai gan šī nolīguma 8.p. piešķir Igaunijas muižniekiem kriminālo jurisdikciju, pie kam tiesā jāpieaicina kā piesēdētāji divi ordeņa vasali.¹⁾ Varbūt muižniecību neapmierināja nolīgumā noteiktā tiesas forma, vai viņi neuzskatīja ordeņa mestru par pietiekoshi cienīgu personu, lai, griežoties ar lūgumu pie Polijas ķēniņa, minētu viņa dotās tiesības. Daudz iespaidīgāka likās atsauksanās uz kāda monarcha (Dānijas ķēniņa) piešķirto privilēģiju. Jāatzīmē, ka Šigismunda Augusta privilēģijas 26.pantā muižnieki lūdz jurisdikcijas tiesības kā jaunu privilēģiju, kas līdz šim viņiem vēl nebija piederējusi.

Turpretī Hilchens skatās uz muižnieku jurisdikciju citādi. Viņš uztver muižnieku tiesību tiesāt zemnieku par kautko tādu, kas ir pats par sevi saprotams, kas izriet no muižnieka neaprobezotās varas pār zemnieku. Viņš neatrod par vajadzīgu to pierādīt vai ar kautko pamatot. Jādomā tikai par to, lai šī neaprobežotā kungu vara neizvērstos tirānijā, un tādēļ Hilchens savā projektā nosaka

1) Akten und Rezesse III. No.46. 8.p.skān šādi: Item we syne luide an hals effte an hant richten will, de sall darto nemen twe des meisters manne, den dat witlick is, dat dar recht na eynem lantrechte gerichtet sy effte werde.

šādu tiesas formu: Ja ķilda notiek starp svešu un savu pavalstnieku, t.i. zemnieku, lietu izmeklē, iztiesā un sodu uzliek pats muižnieks, jeb kā tas šeit nosaukts - junkurs; bet ja pastrādāts kāds krimināls noziegums un lietā iejaukts muižnieks un viņa dzimtcilvēks, tad tiesā un spriež muižnieks, pieaicinot dažus citus muižniekus, kā tas pastāv no seniem laikiem. Varbūt šai gadījumā Hilchens atsaucas uz 1509.g. Plettenberga vienosanās 8.pantu.

Saskaņā ar Hilchena projekta noteikumiem muižnieks, kam pie-der neierobežota vara pār zemnieku, tiesā no viņa atkarīgo dzimtcilvēku. Un ja Hilchens domā ierobežot muižnieku, kā viņš pats saka, tiranniju ar to, ka tiesā bez tiesneša muižnieka pieaicināti kā piesēdētāji arī daži citi muižnieki, tad ar to ir pārāk maz darīts, lai mazinātu muižnieka patvarību. Protams, ka šādā tiesā zemnieks nevarēs atrast sev taisnības. Un it kā gribēdams izcelt muižnieka izņēmuma stāvokli, Hilchens nobeidz 17.nodaļu vārdiem: " Es soll aber von eines vom Adell Lehben und Leihmuth nur allein auffm Reichstag erkannt und gerichtet werden".

Hilchens nemin zemnieku uzticības vīrus, vecākos, kas kā tiesneši, spriedēji, (Rechtsfinder) piedalījās tiesās, kur iztiesāja kāda zemnieka noziegumu. Viņu pienākums bija ienest tiesā spriedumu, t.i. saskaņā ar zemes tiesībām izlemt, vai apvainotais ir vainīgs, un vainīgam piespriest attiecīgu sodu. Šādi zemnieku tiesneši minēti 1494.g. virsbīskapa Hildebranda nolīguma 7. un 8.pantā.¹⁾ Plašākas ziņas par zemnieku tiesāšanu un tiesas gaitu sniedz arī

1) L.Arbusow, Anhang No.27.(Mitteilungen etc. B.XXIII).

1601.g. 28.maija muižniecības atbilde Zīdermanlandes hercogam Kār-
1)
lim, kas liecina, ka vēl līdz XVII.g.s. bija uzglabājies princips,
ka apvainoto var tiesāt tikai viņa kārtas locekļi. Atbildes 11.p.
iepazīstina ar tā laika tiesas procesu zemnieku lietās. "Ja zemnieks
noziedzas pret savu kungu vai pret kādu citu, tad pret viņu uzsāk
vajāšanu un nosaka laiku, līdz kuram tam jādod atbilde un jāpieved
liecinieki. Šai dienā izsauc trīs vai četrus vecākos zemniekus, kurus
dēvē par tiesnesiem (Rechtfinder). Ja izlemjamā civila lieta, tad
šie tiesnesi pēc sūdzības un atbildes un arī liecinieku nopratinā-
šanas ienes savu spriedumu. Ja sūdzība izrādās pamatota, tad apsū-
dzētam, skatoties pēc lietas apstākļiem jāpaklausā tiesas lēmumam,
vai arī jāizlīgst ar savu pretinieku saskaņā ar spriedumu, Bet ja
lieta ir krimināla, tad pie augsā minētiem tiesnesiem pieaicina
klāt trīs augstākās valdības zvērinātus vietējos muižniekus, kuri
pēc savas sirdzapziņas ņem dalību tiesā un noklausās lietas gaitā.
Ja zemnieku tiesnesi ienes taisnīgu spriedumu, tad pie tā arī pa-
liek. Bet gadījumā, ja tas nenotiek, tad klātesošie zvērinātie gro-
za vai pastiprina šo spriedumu pēc lietas apstākļiem, lai nevienai
pusei nebūtu taisnīga iemesla sūdzēties.

Hilchens, palielinot muižniecības iespaidu tiesā, novirzās no
pastāvošās tiesas formas.

Aprakstītās nodaļas sniedz visvairāk materiāla zemnieka tie-
siskā stāvokļa pētīšanai. Ir vēl dažas nodaļas, kur runā ir par zem-
niekiem, piem. minēti sodi par dažādiem noziegumiem. Tā II.gr.20.nod.

1) F.Bienemann, Zur Geschichte der Livländischen Ritter- und
landschaft, No.52, (Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-
Est und Kurlands. Bd.XVII. Riga 1900.

nosaka sodu par bīskoku aplaupīšanu. Sods ir ļoti bargs - ja vainīgais apzadzies pirmo reizi, viņu sodī rīkstēm, bet ja zaglis bijis jau kādreiz agrāk pieķerts pie zagsanas, tad draud galvas nocīšana. 21. un 22. nodaļā minēti sodi par malkas un koku ciršanu svešā mežā un lopu ganīšanu svešā pļavā. Zemnieki (Hirten, Schäffer und in gemein alle Pauren und welche des Standes seyn) nedrīkst nēsāt ieročus, šautenes, zobenus, šķēpus unc., atskaitot tos zemniekus, kas nēsā ieročus atrodoties kunga dienestā, tā[ad] ar kunga ziņu. Tam, kas satiek uz ceļa, pļavā vai mežā kādu zemnieku ar ieroci, ir tiesība to atņemt un paturēt sev.¹⁾ Tāpat zemnieki nedrīkst lietāt uz svešas zemes gaŗas vai īsas šautenes, ar kuŗām tie varētu nodarīt kādu ļaunumu meža zvēriem(II.gr.19.nod.).

Hilshena projektā saskatāma drūma aina, kas attēlo Vidzemes zemnieku stāvokli XVI.g.s.beigās. Zemnieks ir dzimtcilvēs, kas ir pilnīgi padots savam dzimtkungam. Uz mūžīgiem laikiem viņš ir piecietināts pie zināmas muižas, saistīts pie zināma muižnieka un bez kunga atļaujas nedrīkst to atstāt. Dzimtzemnieka personiska nebrīvība ir mantojams stāvoklis, kas pāriet uz bērniem. Viņi ir tā muižnieka dzimtcilvēki, kuŗa dzimtcilvēks bija viņu tēvs, kad viņi piedzima. Muižnieks var atsvabināt kādu zemnieku, pie kam viņš rīkojas tā, kā to atrod sev par izdevīgāku. Viņš var dot brīvību visai ģimenei vai tikai dzimtzemniekam vienam pašam un viņa sievai,

1) Līdzīgu aizliegumu sastopam 1547.g.Valmieras landtaga lēmumā: "Ett ssoll ock kein Bhur ohne Willen vnd gegeuen Teken der Herschop keinerley Where dragen, ssunder bi wheme de gefunden, dem ssoll sse genomen werden".(Akten und Rezesse, III. No.36). Aizliedz nēsāt ierocus arī 1582.g. Constitutiones Livoniae XXII.p. Rustici arma non ferant. (Dogiel, Codex dipl. V.187. pg.323.

kas vienmēr seko savam vīram; tādā gadījumā bērni paliek pie muižnieka un ģimene tiek sadalīta. Atsvašinātais zemnieks var aiziet pie kāda cita muižnieka, bet ja viņš saņem no šī muižnieka kādu postā pamestu zemnieku sētu, uzņemas pildīt visas klaugas un nodevas un paliek tur 3 gadus, tad viņš zaudē savu brīvību un kļūst par šī muižnieka dzimtcilvēku. Bet ja zemnieks slepeni aizbēg no sava dzimtkunga, tad tas var viņu saņemt ciet, lai kur tas viņu sastaptu un prasīt zemnieka izdošanu no muižnieka, kas bēgli pieturējis. Piecietināt pie vietas nevien zemniekus-saimniekus, kas muižas saimniecībā bija tik noderīgi un nepieciešami, jo pastāvēt darba klaugu iekārtai visus muižas laukus apstrādāja galvenā kārtā ar arklinieka saimes darba spēku, ar viņa lopiem, bet arī iebūvēšus un spaidu kārtā liek pie darba klejojošus vaļiniekus.

Zemnieks ir padots sava kunga jurisdikcijai, pie kam Hilchens, kā redzējām, projektā aprakstītā tiesas iekārtā pat nemin zemnieku pārstāvjus, tiesnesus, kas spriež par apsūdzētā vainīgumu un saskaņā ar zemes tiesībām sameklē attiecīgu sodu. Zemniekam nav pat tiesības brīvi rīkoties ar savu kustamo īpašumu, viņš drīkst pārdot savus īpašumus tikai ar kunga atļauju. Zemniekam nav atļauts atīnēsāt ierocus un medīt. Tomēr ne visi zemnieki ir nebrīvi cilvēki un piecietināti zināmai muižai; ir vēl brīvi zemnieki-nomnieki, kas par iznomāto ciematu nepilda nekādas klaugas, bet maksā gada nomu.

Bet kādas tiesības ir zemniekam uz zemi, ko viņš apstrādā? Šo jautājumu Hilchens nemaz neaizkar. Tranzē-Rozeneks savā rakstā "Die Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland" izsaka šādas domas. Grūti pateikt, vai iekarošanas laikmeta sākumā bija īpašuma tiesības

uz zemi. Zemes kungi izdeva lēņos vasaliem iekaroto zemi, tie savukārt izlēņoja savus lēņa novadus apakšvasaliem. Nevar runāt par zemes īpasumu romiesu tiesību jēdzienā, jo, pastāvot lēņu sistēmai, zemi valdīja tikai ar nosacītām tiesībām. Protams, nevar būt runas, ka iedzimtiem bija īpasuma tiesības uz viņu zemi. Lai gan zemniekiem zemi neatņēma, tomēr viņiem tagad piederēja tikai "hofrechtliche Gewere", lietāšanas garantija ar mantosanas tiesībām. Uz šo zemi gūlās zināmas nodevas un klaūšas, kas zemniekam bija jāpilda attiecīgam gruntskungam. Turpretī gruntskungam bija "Zinsgewere" uz šo zemi. Viņš nevarēja patvarīgi piesavināt zemnieku zemi un, pārdodot zemi kādam citam, patiesībā cedēja tikai savas tiesības uz šo zemi. XIII. un XIV.g.s. dokumenti liecina, ka iedzimtie ieguva un atsavināja gruntsgabalus, bet arī šeit notika tikai personas maiņa.

Mantojamas lietāšanas tiesības uz zemi zemnieks paturēja līdz XIV.g.s. vidum. Bet XVI.g.s. un laikiem jau agrāk zemniekam piederēja vairs tikai lasīta tiesības uz ciematu. Viņš bija kļuvis par gruntskunga zemes nomnieku uz laiku (Zeitpächter), kas pilnīgi atkarīgs no sava kunga zēlastības. Tranzē domā, ka pārmaiņa zemnieku tiesiskā stāvoklī notikusi nemanot, laikā starp XIV.g.s. vidu un XV.g.s. vidu, un nevis likumdošanas ceļā, bet to bija izveidojusi pati praktiskā dzīve, cīņa par pastāvēšanu. Nemierīgajos zemes apstākļos (XIV.g.s. kara, bada un sērgu gados, daudzos novados zemnieki pameta savas tēvu mājas, kuŗi faktiski vairākas paaudzes pārgāja no tēva dēlam; veselas ģimenes izmira. Gruntskungi, izmantojot savas tiesības uz bezmantnieka mantu (Heimfallsrecht) un gribēdami atjau-

not postā pamestas zemnieku sētas, nometināja tur svesus zemniekus uz mūžu vai uz īsāku laiku, jo gruntskungs nepazina atnācējus un viņa interesēs bija iegūt labākus strādniekus. Zemnieku tiesiskais stāvoklis kļūst ļaunāks, un ar laiku šādi apstākļi izplatās arī apgabalos, kurus nebija skāris kara posts.

Tādā kārtā pēc Tranzē uzskatiem latviešu zemnieks jau XV.g.s. ir zaudējis zemi un ir savas sētas saimnieks tikai no kunga žēlastības. Viņš var palikt tur tik ilgi, kamēr muižnieks to uzskata sev par izdevīgu. Muižniekam ir pilnīgas tiesības kuŗā katrā laikā izlikt zemnieku no mājām.

1)

Gluži citādos uzskatos ir A.Švābe. Viņš nosauc Tranzē izteiktās domas par patvaļīgu juridisku konstrukciju. Livonijas iekarošanas laikmetā vasali, saņemot lēni, ieguva tikai zemes kunga viņiem cedētas publiskas tiesības prasīt no pavalstniekiem savā lēņa novadā to pienākumu pildīšanu, kādus līgumos ar jauno valsts varu bija uzņēmusās Livonijas ciltis. Zemes kungs deva vasalam tiesības saņemt desmito un kunga tiesu un piešķīra viņam arī tiesas varu pār lēņa novada pavalstniekiem. Bet zemnieka aŗamzeme ar pļavām un ganībām, kas ietilpa lēņa novadā, joprojām palika zemnieku neaizkaŗams īpašums; viņi varēja brīvi rīkoties ar savu mantu, ar saviem gruntsgabaliem, varēja tos iznomāt un pārdot. Nav nekādu ziņu, ka zemnieku tiesības uz zemi būtu kautkādā kārtā ierobeŗotas. Turklāt, ja zemnieks bija iekojis savu sētu tālu no ceļiem, dziļāki meŗā, vai kādā grūtāki pieietamā vietā, tad gadiem ilgi viņš varēja dzīvot,

1) A.Švābe, Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā. Rīga, 1930.

neatzīdams nekāda kunga. Zemes piederība pārgāja no paaudzes paaudzē. Brīvo ļaužu mantojamās tiesības atzina gandrīz visi uzglabātie miera līgumi ar vienu ierobežojumu: vācieši pārnesa uz jauno dzimteni bezmantinieku mantas mantošanas institūtu, kādu īpašumu varēja mantot asins radinieki tikai līdz IV.celī. Bezmantinieku manta piekrita zemes kungam: šī kārtība, Heimfallrecht, izriet no viņa kundzības tiesībām. Tādēļ kara un sērgu gados zemnieku sīkie gruntsgabali nonāca zemes kungu (resp. vasalu) rokās.

XIII. un XIV.g.s. bruņnieki neinteresējās par muižas saimniecību, viņi pārtika no lēņa novada zemnieku nodevām. Bet ar laiku apstākļi mainījās, un XV.g.s. bruņnieki sāka piegriezties zemkopībai, sāka ierīkot muižu saimniecības, lai ražotu labību tirgum un eksportam. XIV.g.s. vidū ordenim jau bija plašas muižas: un XV.g.s. dokumenti liecina, ka arī vasaliem bija jau paprāvas muižas. Kā viņi ieguva muižu zemi? Livonijas iekarošanas pirmos divus gadsimtus pieminēti gadījumi, kur bruņnieki ieguva zemnieku gruntsgabalus pirkuma un dāvinājuma ceļā. Ir arī iespējams, ka zemnieki dažreiz atpirkās no desmitās tiesas ar kādu daļu no saviem tīrumiem. Varēja iegūt muižas zemi arī ar lūdumu līšanu, izmantojot tiesības uz bezsaimnieka meža zemi. Protams, bija gadījumi, kad bruņnieki nelikumīgi piesavināja zemnieku zemi. Tomēr toreizējā tiesiskā apziņa nosodīja tādu patvarīgu piesavināšanos, kas liecina, ka zemniekiem piederēja nekustama īpašuma tiesības, bez tam ļoti bieži bruņnieki izmantoja zemnieku pamestos zemes arklus.

Tomēr gruntskungu zemes gabali bija ļoti izkaisīti, kas stipri kavēja muižas saimniecību ierīkošanu. Tādēļ XV.g.s. otrā pusē un it

sevišķi XIV.g.s. novērojama parādība, ka muižnieki cenšas salasīt vienkopus izkaisītos strejgabalus. Bet arī šai gadījumā bruņniekam vajadzēja vai nu draudzīgi izlīgt ar zemniekiem, maksājot viņiem par atkāpšanos no viņu tiesībām, vai atkal apmainoties ar zemniekiem gruntsgabaliem, vai iegūt to postā pamestos ciematus kā bezmantinieku mantu, vai saņemt lēņos bijušo zemnieku zemi, kas nāves dēļ kritusi atpakaļ zemes kungu rokās. Protams, bija gadījumi, kad muižnieki pievienoja muižai zemnieku zemi nelikumīgā kārtā, nodzenot zemniekus no viņu iekoptās zemes un nometinot tos mežā.

Bet arī XV. un XVI.g.s. tiesiskā apziņa stingri atšķīra muižas zemi no pagasta, zemnieka zemes. To pierāda daudzas prāvas robežu dēļ, ko cēla nevien divu kaimiņa pagastu zemnieki un viņu kungi, bet arī viena novada zemnieki pret savu kungu. Savas grāmatas 56.lp. A.Švābe min divus šādu "ķīviņu" piemērus: 1472.g. ordeņa ierēdņi izspriež kādu ķildu starp ordeņa zemniekiem Trikatē un kādu sīku vasalu, un XVI.g.s. pirmā pusē vairākus gadus velkas prāva starp Pāles pagasta zemniekiem un kādu muižnieku, Aderkasi. Ķilda nonāk līdz virsbīskapam un beidzas ar robežu novilkšanu starp ciema novadu un muižas zemi.

Ā.Švābe noteikti noreida, kā nepamatotu vācu vēsturnieku apgalvojumu it kā, ievedot XV.g.s. beigās Livonijā dzimtbūšanu, visa zemnieku zeme pārgājusi muižnieku privātā īpašumā, un ka līdzšinējie vecsaimnieki nu bijuši tikai saimnieki no kunga zēlastības. Piecietinot zemniekus pie zemes, dzimtkungs it nebūt neieguva īpašuma tiesības uz zemnieka zemi. Švābe secina, ka XV. un XVI.g.s. zemnieki valdīja savus tēvu novadus ar lietiskām tie-

sibām, viņu novads bija viņu īpašumtiesīgā valdījumā. Turklāt ne visa zemnieku zeme bija apgrūtināta ar darba klausību un gobas vai desmitās tiesas nodevām; par tā sauc. zemnieku brīvzemi (freihacken, fries land) bija jāpilda tikai leimaņa dienests, vai jāmaksā noteiktos termiņos zināma brīvnauda.

1)
Sigismunda Augusta privilēģijas XIII.p. arī skaidri liecina, ka XVI. g.s. vidū stingri noskīra zemnieku un muižnieku zemi. Šeit lasām: "Neviens nevar tikt traucēts savu zemes īpašumu (suorum praediorum) noteiktās robežās, kas apstiprinātas ar drošiem dokumentiem, bet ik vienam jābūt aizsargātam savas zemes valdījumā no viņa kēnija majestātes. Bet ja robežas ilgā laikā ir sabojātas vai zudusas, tad tās ir jāatjauno, vai nu caur sevišķiem pilnvarotiem vai caur šķīrejtiesniešiem, kā to prasa taisnība. Un tā kā Livonijas novados guļ izkaisīti un cits caur citu muižnieku un zemnieku lauki, kas vāciski tiek saukti par Strewlande un Hakenlande, tad tie atstājami katram, lai nevienam nerastos nekāds zaudējums, bez kādiem samazinājumiem, neviena neaizkarot...".

Šeit zemnieku zeme ir minēta blakus muižnieku zemei kā tāda, uz kuru zemniekam ir tādas pašas tiesības, kā muižniekam uz savu. Nosakot robežas nedrīkst aizkart neviena tiesības uz viņa lauku (tā tad nedz muižnieka, nedz zemnieka tiesības). Šis privilēģijas pants neapšaubami liecina, ka XVI.g.s. vidū muižniecība nemaz nenoliedza zemnieku tiesības uz viņu zemi. Un tādi tiesiski uzskati droši vien pastāvēja visā Polijas valdības laikā. Muižnieki pagaidām pakļauj sev tikai pašu zemnieku, piesavinās viņa darbaspēku. Zeme vēl paliek zemnieka īpašumā.

1) Sigismunda Augusta privilēģija p.13. (G.v. Buddenbrock, Sammlung der Gesetze. B.I. pg.359-360.)

Ap 1600.g. Igaunijas bruņniecības un augstākās tiesas sekretārs Morics Brandiss augšvācu valodā sastāda Igaunijas hercogistes bruņnieku tiesības - Ritter-Rechte des Fürstenthums Ehsten. Šis darbs ir kompilācija no veciem tiesību pieminekļiem, privilēģijām, žēlastības grāmatām, landtagu recesiem, līgumiem un vēlāka laikā zemes tiesas spriedumiem. Dokumenti sakopoti divās grāmatās, kas sadalītas nodaļās, no kurām katra satur vienu vai vairākus likumus; pēc katra likuma minēti dokumenti, uz kuriem šis likums pamatojas. I. grāmata no 9 nodaļām runā par publiskām tiesībām, II., daudz plašāka (no 50 nodaļām), par civīlām un kriminālām tiesībām.

II.grāmatas I.nodaļa "Von denen vom Adell" satur 41 likumu, kur minētas muižniecības tiesības, privilēģijas un pienākumi. Vairāki likumi, lex 7, 18,19, 24 un 25 apliecina, ka dažādi Igaunijas valdnieki dažādos laikos apstiprinājuši visas Igaunijas muižniecības privilēģijas, brīvības un tiesības. Hilchens savā projekta I.grāmatas 13.nodaļā muižniecības vārdā tikai izsaka vēlēšanos, lai Polijas valdība nodrošinātu un apstiprinātu visas viņas privilēģijas. Kā redzams, Igaunijas muižniecībai šādi nodrošinājumi jau bijuši.

Igaunijas muižniekiem ir tiesības atstāt mantojumā savas muižas asins radniekiem līdz piektai radniecības pakāpei kā vīriešu tā sieviešu līnijā (lex 1 atsaucas uz 1397.g.Konrada Jungingena

1) Izd.C.Paucker's Monumenta Livoniae Antiquae. B.III.Moritz Brandis Chronik und Collectanea. Riga u. Leipzig, 1842.

privilēģiju). Hilchena projekts liecina, ka Polijas valdības laikā muižnieku tiesības uz muižām bijušas dažādas: toreiz sastopamas kā dzimtmuižas, tā arī lēņi ar ierobežotām tiesībām. Turpretī Brandisa Bruņnieku tiesībās minēti tikai īpašumi ar neierobežotām mantošanas tiesībām.

Igaunijas muižnieki nemaksā nodokļus (lex 5 un 6). Par kādu pastrādātu noziegumu muižniecības locekļus nedrīkst arestēt vai izlietāt pret viņiem kādu varas līdzekli. (Šis noteikums atbilst Hilchena projekta III. grāmatas 29. nodaļai). Bet uz tiesas aicinājumu vainīgam jāierodas tiesas priekšā. Ja apvainotais pieder muižnieku kārtai, bet viņam nav nekustama īpašuma, tad viņa solījums ierasties uz tiesas aicinājumu jānodrošina ar galvojumu (lex 29.). Pilsētas valdība nedrīkst ^{apcietināt} kādu muižniecības locekli, kam ir nekustami īpašumi, bet tas jāapsūdz muižniecības priekšniecībai (lex 23) Hilchena projekta I. grāmatas 12. nodaļas § 7. noteikumi, kā jāizturas, ja muižnieks tiek pieķerts nozieguma vietā pilsētas robežās, ir mazliet citādi: šai gadījumā vainīgais jāizdod pils tiesai. Visos citos gadījumos, tāpat kā pie Brandisa, vainīgo var apsūdzēt tikai viņa kārtas tiesnesim.

Muižnieki drīkst netraucēti pārdot Rēveles ostā holandiešiem savus rudzus un iepirkt savām vajadzībām nepieciešamās preces (lex 32); vispārīgi tai atļauts tirgoties ar savu labību (lex 35). Par muižniecības brīvo tirgošanos ostas pilsētās runā arī Hilchens savā projekta I. grāmatas 19. nodaļā.

Šīs priekšrocības un brīvības bauda tie muižnieki, kam Igaunijā

nekustami īpašumi (dann die darinnen besitzlich), (lex 3 un art.VI. lex 1), kas atbilst Hilchena projekta II.grāmatas 14.nodaļas noteikumiem. Piederība pie muižnieku kārtas ir jāpierāda (lex 39.).

Lex 17 "Was maassen dem Adell ihre Güther verlehnet werden " pievests Pārstrādāto bruņnieku tiesību I.grāmatas II.nodaļas 2.p., ka zemes kungs piešķir lēni ar desmito un kunga tiesu, ar visām tiesībām un brīvībām un ar tiesas varu pie kakla un rokas vasala novada robežās, kas pārgājis uz Bruņnieku tiesībām no Valdemāra un Ērika lēņu tiesībām.

Muižniecībai jāzvēr uzticība zemes kungam un valdībai (lex 11), tāpat viņas pienākums ir aizsargāt zemi (lex 13). Par tādiem pašiem muižniecības panākumiem Hilchens runā I.grāmatas 12.nodaļā.

Brandisa Igaunijas bruņniecības tiesību II.grāmatas II.nodaļas "Von Bawren" 13 likumi veltīti noteikumiem, kas attiecas uz zemniekiem. Pirmais likums, pamatojoties uz 1507.g. Plettenberga vēstuli, aizliedz zemniekiem nēsāt ieročus. Ja kāds sastop zemnieku ar ieroci, tad zemniekam ierocis jāatņem, viņš pats jāaiztur un par notikušo jāziņo zemnieka kungam. Zemnieks drīkst nēsāt ieročus tikai ar kunga atļauju, pie kam šī atļauja nedrīkst būt vecāka par 3 nedēļām. Hilchena kōdekā līdzīgus noteikumus sastopam I.grāmatas 50.nodaļas 8.p. Tālāk pie Brandisa seko noteikumi par aizbēgušo zemnieku izdosanu.

Visi šie noteikumi ir ņemti no 1509.g. Plettenberga vienošanās.Lex 2 "Wie entlauffene Bawren zu verfolgen " rāda zemnieku vajāšanas un atprasīšanas praksi. Šis likums atbilst Plettenberga

līguma 1.p. Lex 3 "Wass den Bawren in der Ausantwortung folge" at-
bilst tam pašam Plettenberga vienošanās punktam un nosaka, kas no
zemnieku mantas seko līdz zemniekam, kad tas atgriežas pie sava
agrākā kunga, un ko patur jaunais kungs. Lex 4 "Verlauffene Bawren
soll mann ihrer Herrschafft ankündigen" satur Plettenberga līgumā
p.2 noteikumus. Muižniekam, pie kuŗa ir atbēdzis ar visu saimi un
mantu kāds svešs zemnieks, 4 nedēļu laikā jāpaziņo par to zemnieka
agrākam dzimtkungam un jāvienojas ar to par zemnieka izdošanu. Ja
viņš to nedara, tad zemnieks uz pieprasījumu jāizdod, un viņš ne-
var pieprasīt no zemnieka nekāda parāda atlīdzināšanu. Lex 5 "Wan
ein vnangekündigter Bawr weiter entlieffe, wer dafür haften soll"
atkārto Plettenberga vienošanās II.p. noteikumus, kā jāizturas
cietušam muižniekam, ja viņa zemnieks, ko pieturējis kāds cits
muižnieks un par to nav ziņojis agrākam kungam, ir aizbēdzis tā-
lāk. Šai gadījumā viņš saņem no atbildētāja tik pat labu zemnieka
saimi ar visu mantu un zemi. Lex 6 "Wie die Bawren verjüret werden"
atbilst Plettenberga līguma 7.p. par tiesībām atprasīt atpakaļ aiz-
bēgušo zemnieku 30 gadu laikā. Lex 7 "Wie man entlauffene Bawren
auff eines andern Lande auffgreiffen möge" tēlo pašu zemnieku iz-
došanas praksi. Muižnieks var saņemt ciet aizbēgušo zemnieku, kur
vien viņš to sastop, pēc tam viņam jāgriežas pie muižnieka, uz
kuŗa zemes viņš bēgli saķēris, vai pie viņa desmitnieka. Ja kungs
vai viņa desmitnieks visa ciema priekšā negalvo par bēgli, tad
muižniekam ir tiesība vest zemnieku tūlīt uz savu muižu, un ar to
viņš nav izdarījis nekādu nelikumību. Šis likums atkārto Pletten-

berga vienošanās p.16. noteikumus.

Lex 12 "entlauffene Bawr wie die anzunehmen" nosaka, kā jāizturas muižniekam, pie kuŗa atbēdzis kāds svešs zemnieks. Bēglis ir jāaiztur un jāapcietina un no bēgļa bijušā kunga jāizzin, kā zemnieks no viņa aizgājis. Ja tas ir noticis neatļautā veidā (vngbürender Massen), tad aizbēgušais zemnieks izdodams saskaņā ar veciem lēmumiem (šis noteikums dibinās uz kāda 1595.g. Vozeles lēmuma). Interesanti, ka saskaņā ar šo noteikumu muižniekam, kas bēgli aizturējis, pirms viņš to izdod viņa agrākam kungam, jāinformējas, vai zemnieka aiziešana notikusi ar kunga atļauju. Likums nesaka, kas jādara, ja zemnieks ir aizgājis gebürender Massen, laikam muižnieks var paturēt svešo zemnieku kā savu dzimteilvēku. Šāda noteikuma vienošanās nesastopam. Brandiss pieved vēl kādu noteikumu, kas attiecas uz aizbēgušiem zemniekiem - lex 13 "Wan ein verlauffener Bawr wieder kommt". Ja kāds zemnieks pēc ilgāka laika atgriežas pie sava agrākā kunga, savā vecā dzīves vietā, kur viņš dzimis un uzaudzis, tad vecais kungs var viņu paturēt; tikai tai gadījumā, ja kāds cits muižnieks pierādīs, ka šis zemnieks ir bijis kādreiz pārdots viņam, vai viņa priekstečiem, zemnieks jāizdod pieprasītājam. Šī likuma pirmā daļa atgādina 1494.g. Rīgas virsbīskapa Hildebranda vienošanās p.1., tikai pēdējais neparedz gadījumu par zemnieku pārdošanu. Vispār vienošanās nav sastopami tādi jēdzieni kā zemnieku pirksana un pārdošana, bet kā praksē tādus darījumus noslēdza, vismaz Igaunijā, par to liecina jau šis 13. likums, kas balstās uz kāda 1545.g. veca tiesas sprieduma.

Lex 9, pamatojoties uz virsbīskapa Jaspera 1516.g. lēmumu, stingri nosaka, ka Rēvelei jāizdod muižniekiem visi aizbēgušie zemnieki. Pilsētas, kurām bija vajadzīgas darba rokas, liedzās izdot zemniekus, kas bija aizbēguši uz pilsētu un nodzīvojuši tur zināmu laiku (Rēvelē - 1 gadu un 1 dienu). It sevišķi katēgoriski uzstājās Rēvele. Pirmo izlīgumu par aizbēgušo zemnieku izdošanu, Igaunijas bruņniecība panāca 1500. gadā. Bet tas neko nelīdzēja, Rēvele labprātīgi zemniekus neizdeva, un ja muižnieki mēģināja pilsētas teritōrijas robežās sagūstīt ar varu savus zemniekus, pilsēta protestēja, atsaucoties uz savām (resp. Lībekas) pilsētas tiesībām, kas neļāva gūstīt un izdot sasietus svešus cilvēkus un zemniekus. Līgumus vajadzēja pastāvīgi atkārtot, kā starpnieki un šķīrējtiesneši iejaucās ordeņa mestrs, virsbīskaps un bīskapi, kas vienmēr nostājās muižniecības pusē, bet panākumu nebija un ķildas nerimās.

Ļoti zīmīgi formulē savu liegšanos Rēveles rāte 1532.g. kādā sēdē, kur apspriež ordeņa mestra Plettenberga iesniegumu Rēvelei, kurā ordeņa mestrs no jauna aizrāda pilsētai, ka būtu vēlams, lai pilsēta panāktu saprašanos ar bruņniecību bēgļu izdošanas jautājumā. Rāte neatrod par lietderīgu un taisnīgu slēgt ar bruņniecību nolīgumus par aizbēgušo dzimtzemnieku pieprasīšanu. Rāte nesaprot, no kurienes nākusi piedauzīgā verdzība un mūžīgā smagā zemnieku kalpība šais zemēs (der boropende egendom und ewige bodrenck-

1) Acten und Recesse, B.III. No.298. pg.751-753. Riga 1910.

licke knechtschop der buren in dussen lande), neredz pietiekoša pamata tās nodibināšanai; jo ir zināms, ka daudzi šīs zemes zemnieki, un it sevišķi Harijā un Vīrijā sākumā nemaz nav bijusi vergi, bet gan brīvi cilvēki (nicht egen, sunder frig gewesen), un Dānijas ķēniņi viņus kopā ar zemi un pilsētām, bez kādas verdziskas atkarības, kā brīvus cilvēkus nodevuši un atstājuši vācu bruņnieku ordenim, un pēc taisnības brīvība viņiem jābauda uz priekšu tāpat kā agrāk. Verdzība neatbilst dabiskam stāvoklim (nicht van naturen herkumt) un nav pamatota nedz ar Dieva nedz ar rakstītu tiesību noteikumiem. Tādēļ rātes necienīgi būtu piekrist nolīgumiem, kas atnestu mūžīgu postu nabaga, nelaimīgiem, pamestiem ļaudīm.

Šie muižniecības un pilsētu strīdi par aizbēgušo zemnieku izdošanu turpinās visu XVI. un XVII.g.s., kamēr beidzot krievu valdība 1726.g. atceļ Rīgas praescriptio biennalis: uzvaru gūst muižniecība.

Igaunijas bruņniecības tiesību II.grāmatas II.nodaļas 10.likums aizliedz zemniekam bez kunga atļaujas iznomāt kādam citam zemi, jeb kā šeit formulēts: seiner Herrschaft Bawr-Lande, es sei Ackerland, Holtz, oder Heischlag. Vainīgajam zemniekam draud notiesāšana uz kaklu. Jāatzīmē, ka šis likums, kas pamatojas uz kāda 1505.g. veca tiesas protokola, apzīmē zemnieka zemi kā piederošu muižniekam. Brandisa kompilācijā atrodami vēl daži noteikumi kā sodāmi zemnieki par izdarīto zādzību, slepkavību, vai kādu citu noziegumu.

Salīdzinot Brandisa kompilācijā ievietotos noteikumus, kas attiecas uz zemniekiem, ar Hilchena kōdeka II.grāmatas 11.nodaļu,

jānāk pie šādiem slēdzieniem. Brandiss daudz plašāki apraksta aizbēgušo zemnieku pieprasīšanas un izdošanas kārtību, un par cik Hilchena noteikumi šai jautājumā novirzās no vienošanās līgumiem, par tik tie nesaskan arī ar Brandisa. Pie Brandisa nemaz nav minēta zemnieka atbrīvošana, kamēr Hilchens sīkāki pakavējas pie zemnieku atsvabināšanas noteikumiem, kā zemnieks atbrīvojams, kas šai gadījumā notiek ar viņa piederīgiem un kā zemnieks var atkal zaudēt savu brīvību. Pie Brandisa minēts likums, kas aizliedz pilsētām aizturēt aizbēgušo zemnieku, pie Hilchena tāda nesastopam, tāpat nav noteikuma, kas aizliedz zemniekam iznomāt zemi. Bet citādi Hilchena nodaļas saturs daudz pilnīgāks un spilgtāks, arī valoda daudz izteiksmīgāka. Brandisa darbam ir pavisam citāds raksturs, tā ir vienkārša kompilācija, izvilkumi no dažādiem tiesiskiem dokumentiem par dažādiem tiesiskiem jautājumiem. Protams, te veltīgi meklēt kādus vispārīgus formulējumus. Šai ziņā Hilchena darbs nestādams nesalīdzināmi augstāki. Lai atceramies tikai viņa klasisko dzimtbūšanas formulējumu (XI. nodaļas p.1.). Šo pantu burtiski atkārtoti savā Livonijas tiesību projektā Mengdens (B.I., kap.V. § 1.). Un vēl XVIII.g.s. 30-os gados Budbergs-Šraders izteica to pašu teoriju, gan ar tālākiem papildinājumiem, jo arī pati dzimtbūšana līdz tam laikam bija paguvusi laist daudz dziļākas saknes un daudz plašāki izveidoties. Budberga-Šradera Vidzemes bruņnieku un zemes tiesību projekta IV.grāmatas 26.nodaļas § 1. skan: "Tā kā šīs zemes zemnieki pēc sen seniem noteikumiem un parāšām tādā mērā pieder pie tām muižām, uz kuŗu zemes tie dzīvo, ka uzskatāmi par nekustamā īpašuma daļu, tad tie atrodas līdz ar savu mantu un īpašumu savu

kungu varā (als stehet auch dieselbe sammt Haabe und Gute unter ihrer Herrschafft Gewalt)." Brandisa kompilācija bija tik nepilnīga, ka jau pēc 50 gadiem vajadzēja ķerties pie jauna likumu kōdeka sastādīšanas.

Sakarā ar Hilchena projektu jāmin vēl divi fragmenti, ko F. Bunge ievieto savā rakstā "Livländische Rechtsgewohnheiten aus der Zeit der polnischen Herrschaft"¹⁾. Šo dokumentu viņš atradis starp Hermaņa Breverna atstātiem papīriem. Īsākam fragmentam ir virsraksts "Wegen der Erbpauern", otrs fragments ar virsrakstu "Consuetudines Livonicae inveteratae et practicabiles" daudz garāks un sastāv no vairākām nodaļām, "Von Erbpauern", "Von Jaget", "Von Immenstöcken", "Von Grenzziehung", "Von Commissarien", "Vom Gerichte", "Von Erbschafft". Breverns nav uzdevis avotu, no kurienes viņš ņem šo dokumentu. Pēc Bunges domām, fragmentu formā un it sevišķi valoda un rakstības veids liecina, ka Breverns šos fragmentus ir precīzi norakstījis no kāda avota. Tie neapšaubāmi nāk no poļu laikmeta, jo šeit minēti sukamerariji (Polijas laikmeta ierādņi) un ungaru florini. Bet sevišķu interesi šis dokuments mōdina ar to, ka tas lielā mērā atgādina Hilchena projektu, it sevišķi otrais fragments ar virsrakstu "Consuetudines Livonicae".

Pirmā fragmenta teksts ir sāds: "Kommt ein Erbpauwer wieder zu seinen Herren, denselben darff er nicht ausantworten. Eines Erbpauern kinder so in der Fremde gebohren, folgen allen deme Watter. Für aussantwortung eines Pauren gehōret deme Richter ein

1) F.v.Bunge, Archiv B.V.Heft 3. Dorpat, 1847.

Floren. Will Jemandt einen Erbpauern nicht aussantworten, undt er endtlauffet immittelst, soll dem Erbherren ein gleich gutt Gesinde zugeschlagen werden. Rechtmessige Schuld muss der Erbherr für seinen entlauffenen Kerl zahlen. Keinen Pauren soll man den Halss absprecken. Es sey darbey der Voget mit dem Landknecht, Landtschreiber undt Rechtfinder (Rechtfindere sind die alte Pauren)".

Salīdzinot šo fragmentu ar Hilchena II. grāmatas 11. nodaļu, jāseciņa, ka anōnimā dokumenta un Hilchena 11. nodaļas saturs saskan tikai vispārīgos vilcienos. Abi runā par dzimtļaudīm un viņu izdošanu, kā arī par to, ka dzimtzemnieku bērni seko savam tēvam. Turpretī visi citi noteikumi pie Hilchena nav sastopami vai atkal formulēti citādi. Piem. nav sastopams noteikums, ka nav izdodams zemnieks, kas atkal atgriezies pie vecā kunga; ka muižniekam, kas nav izdevis pieprasīto zemnieku un šis zemnieks aizbēdzis vēl tālāk, jāizdod cietušam muižniekam tik pat laba zemnieka saime. Pie Hilchena nav noteikuma, ka dzimtkungam jāatlīdzina aizbēguša zemnieka par likumīgu atzītais parāds. Nesaskan ar Hilchena 11. nodaļu arī anōnimā dokumenta beigas, jo Hilchena aprakstītā tiesas iekārta ir citāda; nemin Hilchens arī arkla tiesnesi, kas par savēm pūlēm zemnieka atdabušanā saņem 1 florinu.

Bet šis anōnimais dokuments pilnīgi saskan ar 1494.g. Rīgas virsbīskapa Miķeļa Hildebranda vienošanos I., 2., 3., 4., 5. un 7.p. Bunges izdotā dokumentā vienošanās noteikumi ir izteikti īsāki, savilkti kopā un vienošanās guldeņa vietā šeit minēti florini; ir vēl kāds svešs izteiciens, kas nav sastopams Hildebranda nolīgumā: vienu reizi aizbēgušais zemnieks nosaukts par Kerl'u.¹⁾

1) L.Arbusow, Anhang No.27.

Otrs fragments ar virsrakstu: "Consuetudines Livonicae in-
teratae et practicabiles" stāv daudz tuvāk Hilchena tekstam. Anō-
nimā dokumenta l.p. skan: "Die Erbpauern, vnd so von ihnen geböhren,
seindt mit ihrer Haab vnd Gutt in ihrer Herrschaft Gewalt, vnd
können ohne der Herrschaft Vorwissen nichts vergeben oder endt-
reissen."

Salīdzinot ar Hilchena 11.nodaļas l.p., redzam, ka anōnimā
dokumentā trūkst Hilchena teksta beigu teikuma - "oder sich anders
wohin begeben"; bez tam ir mazas atšķirības redakcijā: Hilchena
tekstā lasām: "und können ohne derselben willen und wohwordt nichts
veräußern", kamēr anōnimā dokumentā stāv: "und können ohne der
Herrschaft Vorwissen nichts vergeben oder endtreissen".

2. "Die Herrschaft mag dero Erbpauern lassen uffgreiffen, je-
doch, dass sie dieselben der Herrschaft alwor sie betreten werden,
vorstellen, vnd die Aussantwortunge begehre, mit Weib, Kinder vnd
Habsehligkeit."

3. "Will der Verhalter ihm nicht extradieren, soll die Erb-
herrschaft denselben peremptorie an das Landtgericht citiren vnd
dafern er ad primam citationem nicht compariret, soll er 20 vngar.
Floren dem Part erlegen vnd deme Pauren dennoch extradiren."

4. "So ein Paur 10 Jahr a tempore scientiae, von Zeit der
Wissenschaft, friedsam gesessen, denselben kan der Erbherr nicht
mehr ausfordern".

Šie 3 punkti saskan ar Hilchena p.2, tikai redakcija ir maz-
liet citāda un noteikumi formulēti īsākī. Anōnimā nesastopam Hilche-
na izteicienus Hauptmann, Adell, kamēr izteiciens peremptorie

citiren sastopams abos tekstos. Hilchena 11. nodaļas 3.p. anōnimā dokumentā trūkst.

5. "Wann ein Paur von seinen Herrn frei gelassen wirdt, vnd sich hernach gutwillig hinwieder zur Dienſbarkeit einlāſſet, vnd ūber 3 Jahren darinnen beharret, derselbe iſt ferner nicht frey, die kinder auch so er nach der Zeit zeugen wird, sollen dem Herren bleiben, die aber zuvorn gezeuget, bleiben dem vorigen Junker, dafern sie nicht mit dem Vatter gleich freigelassen sein."

Šis pants atbilst Hilchena 11.nodaļas 4. un 5.p., bet ir īsāki savilkts, daži izteicieni, kas plašāki paskaidro kādu noteikumu, pavisam izlaisti, vai citādi redigēti. Tomēr anōnimā dokumenta kāds izteiciens: "gutwillig" Hilchena teksta 4.p. nav sastopams, bet līdzīgu izteicienu un tādā pašā sakarā "mit guten freyen willen" Hilchens lietā 11.nodaļas 9.p.

6."Dieses hatt auch staat von dehnen gemeinen Gärtnern, so gewisse Arbeit für eine Gartenstelle thun!"

Šis pants pēc satura atbilst Hilchena 11. nodaļas p.6., bet ir atkal saīsināts un beigās mazliet citādi redigēts. Hilchena 11. nodaļas 7, 8, un 9 pp. trūkst. Ar punktu 6. beidzas anōnimā dokumenta nodaļa "von Erbpauren".

Kādas ir attiecības starp šo anōnimo dokumentu un Hilchena projektu? Bunge domā, ka dokuments ar virsrakstu "Consuetudines Livonicae stāv ļoti tuvu Hilchenam, ka abi teksti bieži burtiski saskan. Tādēļ varētu pieņemt, ka Consuetudines ir izvilkums no Hilchena projekta. Bet tā kā anōnimā dokumentā ir daži sīkumi, kas pie Hilchena nav atrodami, tad tik pat pieņemama ir pretēja hipoteze,

ka anōnimais dokuments ir vecāks par Hilchena projektu, un Hilchens izmantojis to kā savu avotu. Pēc Bunges domām pagaidām nav izšķirams, kurš no minētajiem ir drošāks, Bunge vēl piezīmē, ka pēdējai hipotezei par labu nāktu virsraksts "Consuetudines Livonicae inveteratae et practicabiles", ja mēs būtu pārliecināti, ka šo virsrakstu nav licis Breverns vai kāds agrāks norakstītājs. Jo var būt arī tādas domas, ka pats rokraksts ir izvilkums no Hilchena, bet virsrakstu devis vēlākais norakstītājs. Tomēr kā vienu tā otru hipotezi Bunge uzskata par maz ticamu. Liekas, ka Bunge tomēr uzskata par drošāku pieņēmumu, ka anōnimais dokuments ir vecāks par Hilchena projektu un Hilchens to izmantojis kā savu avotu.

Profesors R.Vippers savā 1927/28.g. seminārā par zemnieku jautājumu izsaka šādas domas. Viņš piekrīt Bungem, ka virsraksts Consuetudines Livonicae etc. varēja rasties vēlāk, un ka anōnimais dokuments stāv tuvu Hilchenam un ka viņu starpā ir kāda sakarība. Tomēr profesors R.Vippers noteikti noraida hipotezi, ka Hilchens izmantojis anōnimo dokumentu kā savu avotu. Salīdzinot Hilchena projekta un anōnimā dokumenta stilu, jāsecina, ka anōnimā teksta valoda ir daudz primitīvāka un negludāka, ka tāds stils nevarētu būt arī Hilchena pirmuzmetumam. Bet no otras puses būtu grūti pieļaut, ka anōnimais dokuments ir izvilkums no Hilchena projekta, jo anōnimais teksts priekš tā ir pārāk patstāvīgs. Piem. dokumenta pirmā fragmenta aprakstītais tiesas sastāvs ir citāds un daudz labvēlīgāks zemniekiem nekā tas, ko otrās grāmatas 17. nodaļā apraksta Hilchens.

Profesors R.Vippers domā, ka anōnimais autors ir Hilchena

laika biedrs, kas apstrādā līdzīgu vielu, bet tieša sakara starp viņiem nav. Varētu pieņemt, ka viņi izmantojuši kādu kopēju avotu, bet viens otram nav noderējuši par avotiem.

Profesors R.Vippers pielaiž vēl kādas domas, ka Breverna norakstītais dokuments nepieder vienam autoram, bet ir divu dažādu autoru divi dažādi uzmetumi. Tā izskaidrojams, ka ar vienādu virsrakstu "Von Erbpauern" titulētas divas dažāda satura nodaļas. Pirmā dokumentā ar virsrakstu "Wegen der Erbpauern" atkārtoti virsbīskapa Hildebranda vienošanās noteikumi, kamēr otrais fragments stāv ļoti tuvu Hilchenam.

Abas hipotezes, ka anōnimais autors un Hilchens nav atkarīgi viens no otra, bet strādā līdztekus un smeļas no viena avota, tāpat otra hipoteze, ka anōnimais dokuments pieder diviem autoriem, ļauj secināt, ka Hilchens nav strādājis vienu. Ar vienu un to pašu sižetu nodarbojušies 3 autori, kas savu uzdevumu veic dažādi. Viens autors pilnā mērā atkarīgs no virsbīskapa Hildebranda vienošanās, kamēr pie Hilchena tāda atkarība nav atrodamā. Anōnimais dokuments dod iespēju salīdzināt, ka tā laika sabiedrībā valdīja dažādi uzskati, un materiāls, ko varēja izmantot, lai fikumos formulētu muižnieku tiesības uz zemniekiem, bija plašs un dažāds.

Anōnimais dokuments vēl vairāk izceļ Hilchena lielās spējas, viņa lielo prasmi atrast plašā un dažādā materiālā tikai vajadzīgo un formulēt par likumu to, kas līdz šim vēl pastāvēja tikai kā dzīves paradums, vai to, ko muižniecība vēl tikai vēlējās sasniegt, kas vēl nebija dzīvē galīgi izveidojies. Anōnimais dokuments pierāda, ka Hilchena laika biedru mēģinājumi tai pašā laukā bija daudz vājāki.

Vajadzēja ievest jaunas tiesības, kas līdz šim vēl nebija atradusās likuma formulējumā, noskaidrot muižniecības uzskatus un vēlēsšanās un izteikt tās vispārējos likumos. Un Hilchens, kas bija ieguvis plašas zināšanas un kas bija apveltīts lielām spējām, izpilda šo uzdevumu spīdoši. Izmantojot romiešu tiesības, viņš pirmais piešķir dzimtbūšanai tiesisku pamatojumu un pirmais formulē dzimtbūšanas principu abstraktā likumā. Tas ir galvenais Hilchena nopelns. Kā redzējām, šis formulējums kļūst par klasisku un pāriet nākošo gadsimtu kōdifikatoru darbos kā kautkas tāds, ko nevar pārspēt, kas jāpieņem bez iebildumiem. Muižniecības uzurpētās tiesības, viņas vēlēsšanās atrada Hilchena projektā likuma izteiksmi. Ar to viņš izdara lielu pakalpojumu muižniecībai. Vēlāk tā varēja atsaukties uz šiem Hilchena radītiem formulējumiem.

Savai sistēmai Hilchens rada jaunu terminologiju, no viņa nāk izteiciens "Bauern-Stand", pie kam Hilchens pielīdzina to jēdzienam Erbbauern-Stand. Hilchena projekts ļauj mums labāki iepazīties ar Polijas un Zviedrijas laikmetu un labāki saprast šejienes tiesību izveidošanos dzimtbūšanas laikmetā.

Darbā izmantotie avoti un literātūra.

A v o t i :

- Hilchen, D., Entwurf des Livländischen Landrechts (rokraksts).
Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage, Bd.III. Riga 1910.
Brandis, M., Collectanea. Monumenta Livoniae Antiquae, Bd.III.
Riga und Leipzig 1842.
Buddenbrock, G.von, Sammlung der Gesetze, welche das heutige liv-
ländische Landrecht enthalten, Bd.I. Mitau 1802.
Bunge, E. von, Archiv, Bd. V, Heft 3. Dorpat 1847.
Dogiel, Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lithu-
aniae, Tomus V. Vilnae 1759.
Evers, J., Des Herzogthums Ehsten Ritter- und Landrechte. Dorpat 1821.
Fabricius, D., Livonicae Historiae compendiosa series, P.IV. Scripto-
res rerum livonicarum, Bd.II.Abt.II. Riga u. Leipzig 1848.
Justiniani Institutiones, recognovit Paulus Krueger. Berolini 1868.
Liefflendische Ordnung Wie dieselbe zu Warschau auff allgemeinem
Reichstag von der Königl. M.t. und samtlichen Stenden der Cron
Pohlen vnd Grossfürstenthumbs Littawen publiciret und den Con-
stitutionibus Regni einverleibet ist.
Liv- Est- u. Curländisches Urkundenbuch, Bd. VII. Riga, Moskau 1881.

L i t e r ā t ū r a :

- Arbusow, L., Die altlivländischen Bauerrechte, Mitteilungen aus der
livländischen Geschichte, Bd.XXIII. Riga 1924-26.
Arbuzovs, L., Rozena deklarācija un Budberga-Šrādera zemes tiesību
projekta stāvoklis zemnieku tiesību vēsturē, Izgl.Min.Mēn.1926.
Bergmann, B., David von Hilchen, ein Beitrag zur Geschichte Livlands
nach Urkunden und literarischen Seltenheiten, Magazin für Russ-
lands Geschichte, Länder- und Völkerkunde. Mitau 1825-26.
Bergmann, B., Die Kalenderunruhen in Riga in den Jahren 1585 bis
1590. Leipzig 1806.

- Bienemann, F., Zur Geschichte der livländischen Ritter- und Landschaft, Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv- Est- u. Kurlands. XVII Bd. Riga 1900.
- Brevern, H., von, Entwurf einiger historischen Nachrichten über die Lief- ländischen Privilegia. G. v. Brevern, Zur Geschichte der Familie von Brevern, Bd. I. Berlin 1878.
- Bruiningk, H., von, Apologetische Bemerkungen, Baltische Monatschrift, Bd. XXVII. 1880.
- Bruiningk, H., von, Apologie der apologetischen Bemerkungen, Baltische Monatschrift, Bd. XXVII. 1880.
- Bunge, Fr. von, Geschichtliche Entwicklung der Standesverhältnisse in Liv-, Esth- und Curland bis zum Jahre 1561. Dorpat 1838.
- Bunge, Fr., von, Einleitung in die liv-, esth- und curländische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen. Reval 1849.
- Bunge, Fr., von, Geschichte des Gerichtswesens und Gerichtsverfahrens in Liv-, Est-, u. Curland. Reval 1874.
- Добнарь-Банашевичъ М. Къ истории новгородскаго правосудия въ Рубонинъ въ 1580-1592 г. Москва 1900.*
- Fuchs, J., Bauer, Wörterbuch der Volkswirtschaft, Bd. I. Jena 1906.
- Gadebusch, F., Livländische Jahrbücher, Bd. II. Riga 1781.
- Gutmann, F., Bauernbefreiung, Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Bd. II. Jena 1924.
- Helmersen, R. von., Geschichte des livländischen Adelsrechts bis 1561. Dorpat. Leipzig 1836.
- Helmersen, R. von, Aphandlungen aus dem Gebiete des Livländischen Adelsrechts, Bd. II. Dorpat 1832.
- Hupel, A., Nordische Miscellaneen, St. 27-28. Riga 1791.
- Jannau, H. von, Geschichte von Lief- u. Ehstland pragmatisch vorgetragen, T. II. Neue Nordische Miscellaneen, St. XV-XVI. Riga 1797.
- Kelch, Chr., Liefländische Historia. Reval 1695.
- Löning, E., Befreiung des Bauerstandes. Baltische Monatschrift, Bd. 27. 1880.
- Löning, E., Ueber die "apologetischen Bemerkungen" Baron Bruiningk's. Baltische Monatschrift, Bd. 27. 1880.
- Recke-Napiersky, Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten Lexikon der Provinzen Livland, Esthland u. Kurland, Bd. 2. Mitau 1829.

- Richter, A.v., Geschichte der dem russischen Kaiserthume einverleibten deutschen Ostseeprovinzen, Riga 1857-8.
- Schmidt, O., Beitrag zur Quellenkunde des Hilchenschen Landrechtsentwurfes, Zeitschrift für Rechtswissenschaft, V Jahrgang, Heft 1. Dorpat 1874.
- Schmidt, O., Rechtsgeschichte Liv-, Est- und Curlands. Dorpat 1894.
- Samson v. Himmelstierne, R., Historischer Versuch über die Aufhebung der Leibeigenschaft in den Ostseeprovinzen in besonderer Beziehung auf das Herzogthum Livland. Dorpat 1838.
- Švābe, A., Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā. 1930.
- Švābe, A., Pagasta vēsture, Rīga 1926.
- Schwabe, A., Grundriss der Agrargeschichte Lettlands, Riga 1928.
- Schwartz, Versuch einer Geschichte der Liefländischen Ritter- und Landrechte. Neue Nord. Miscell., St.V-VI. Riga 1794.
- Transehe-Roseneck, A.von, Gutsherr und Bauer in Livland im 17 und 18 Jahrhundert. Strassburg 1890.
- Transehe-Roseneck, A.von, Die Entstehung der Schollenpflichtigkeit in Livland. Mitteilungen, Bd.23. Riga 1924-26.
- Wipper, R., David Hilchen. Filologu biedrības raksti, VIII, Rīga 1928.
- Vippers, R., No XV. līdz XVIII.gadsimtenim. Latvieši. Rīga 1930
-